

บทที่ 6

กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้า

หมอลำผีฟ้ามีกิจกรรมหลายอย่างตามที่กล่าวมาแล้ว และกระทำหน้าที่ต่าง ๆ ในสังคมชนบท โดยเฉพาะการรักษาพยาบาลถือว่าเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญ ในบทนี้ได้กล่าวถึงกระบวนการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้า ซึ่งเกี่ยวข้องในประเด็นเหล่านี้คือ หมอลำผีฟ้ารักษาผู้ป่วยอย่างไร ตลอดจนมีวิธีการรักษาพยาบาลที่แตกต่างไปจากการรักษาของระบบแพทย์แผนปัจจุบันอย่างไร และทำไมผู้ป่วยยังคงไปรับการรักษากับหมอลำผีฟ้า และมีปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นปัจจัยดึงดูดให้ผู้ป่วยมารับการรักษาพยาบาลกับหมอลำผีฟ้า

6.1 ความคิดที่เกี่ยวข้องกับโรคมะเร็งเต้านมของนางโน

ตามความคิดของนางโน โรคที่พบแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์การรักษาในการเป็นหมอลำผีฟ้า คือ

- 1) โรคที่เกิดจากผีกระทำ เรียกว่าโรคผีแปลง
- 2) โรคที่เกิดจากเจ้าตัวกระทำเองเรียกว่าโรคที่เจ้าของเฮ็ด เช่นโรคที่เกิดจากการทำหมัน การกินยาคุมกำเนิด การเที่ยวผู้หญิง การเสพยาเสพติดหรือสารเคมี เป็นต้น
- 3) โรคที่มีอยู่ในตัวอยู่แล้ว และอาจไปกินของแสลง หรือผิดชะล่ำ ก็ทำให้อาการรุนแรงขึ้น เช่น ผิดกระบวน

โรคประเภทที่สองที่กล่าวมา ตามความคิดของนางโนรวมถึง โรคมะเร็ง โรคประสาท ซึ่งเป็นโรคที่ให้หมอตามโรงพยาบาลรักษา หมอลำผีฟ้าไม่สามารถรักษาได้ เช่นโรคที่เกิดจากการทำหมันและยาคุมกำเนิดนั้น นางโนพบว่าผู้หญิงในชนบทมักเป็นกันมาก เนื่องจากการเข้ามาดูแลของรัฐในนโยบายการคุมกำเนิดและการวางแผนครอบครัว ทำให้ผู้หญิงในชนบทมีการคุมกำเนิดจำนวนมาก โดยเฉพาะการทำหมันหญิง มีการใช้ยาคุมกำเนิดทั้งชนิดฉีดและชนิดกิน ซึ่งในชนิดฉีดยานั้นในประเทศที่พัฒนาแล้วมักไม่นิยมใช้เนื่องจากมีอาการ

แพร่ช้อนกับผู้ใช้มาก แต่ก็ยังใช้อยู่มากในประเทศไทย และยาคุมกำเนิดชนิดกินนั้นก็มีบริการโดยทั่วไปในร้านขายยา ซึ่งบางครั้งพบว่าไม่มีการตรวจร่างกายก่อนการนำมาใช้ จึงมีปัญหาก่เกิดขึ้นมากกับผู้ใช้ โดยเฉพาะทำให้อ้วนมากขึ้น หน้าเป็นฝ้า หรือวงเวียนศีรษะ เมื่อใช้ยาดังกล่าวไประยะหนึ่ง เมื่อพิจารณาการเกิดโรคตามความคิดของนางโนแล้ว จึงพบว่ามีโรคที่เกิดจากการกระทำของเจ้าตัวเอง เช่นโรคที่เกิดจากการคุมกำเนิดดังที่กล่าว อันเป็นโรคที่ผู้ป่วยกระทำเอง

โรคที่เกิดจากการเที่ยวผู้หญิง ปรากฏให้เห็นทั่วไปโดยเฉพาะในเพศชาย เพราะมีสถานที่ให้บริการทางเพศเป็นจำนวนมาก แม้ว่าจะอยู่ในอำเภอเล็กก็ตาม และตามค่านิยมของไทยนั้นพบว่า การเที่ยวผู้หญิงโสเภณีของชายไทยนั้นถือว่าไม่ผิดประเพณี และแม้ว่าในชนบทโอกาสที่ชายไทยจะเที่ยวโสเภณีนี้น้อย แต่ในตลาดนัดโคกระบือก็มีการให้บริการทางเพศแอบแฝงอยู่ด้วย และในปัจจุบันการคมนาคมสะดวกขึ้น โอกาสที่ผู้ชายในชนบทจะเข้าไปเที่ยวผู้หญิงโสเภณีจึงมีมากขึ้น และโดยเฉพาะผู้ชายชนบทที่อพยพแรงงานไปทำงานในเมืองใหญ่ จึงปรากฏโรคที่เกิดจากการเที่ยวผู้หญิงในสังคมชนบทมากขึ้น

โรคที่เกิดจากการเสพยาเสพติดมักปรากฏร่วมกับการเป็นโรคจิตโรคประสาท ยาเสพติดเป็นปัญหาใหญ่ของคนในสังคม เนื่องจากคนในชนบทอพยพไปทำงานในกรุงเทพฯ มากขึ้น ความวุ่นวายสับสนและไม่สามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตในเมืองใหญ่ได้ทำให้ติดยาเสพติดได้ และเมื่อกลับมายังชนบทแล้วยังมีการเสพยาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น ยาเสพติดบางประเภทยังเข้ามาแพร่หลายในชุมชนชนบทมาก เช่น กาวหรือทินเนอร์ ซึ่งมักเสพในกลุ่มวัยรุ่นเป็นส่วนใหญ่ ในหมู่บ้านที่นางโนอาศัยอยู่ พบว่า มีผู้ติดทินเนอร์จนเส้นประสาทถูกทำลายมีอยู่มากกว่า 2 คน และไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้วก็ไม่หาย ส่วนผู้ที่เคยเข้าไปรับจ้างในเมืองและต้องทำงานหนัก เช่น ขับรถสับล้อ ขับแท็กซี่พบว่ามักติดยาเมา จนทำให้ระบบประสาทผิดปกติ ในจำนวนนี้รวมทั้งลูกหลานของนางโนด้วย

โรคที่เกิดจากการสัมผัสสารเคมี มักเป็นการแพ้ยาฆ่าแมลงที่ใช้ในการเกษตร เมื่อคนในชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม จึงมีความจำเป็นต้องใช้สารเคมีดังกล่าวในชีวิตประจำวัน และผู้ใช้ก็ยังขาดความรู้ตลอดจนวิธีการป้องกันตนเองจากสารเคมี เช่น ไม่สวมถุงมือ หน้ากาก จึงมีโอกาสมากที่จะได้รับสารเคมีเหล่านี้เข้าไปในร่างกาย เมื่อได้รับในปริมาณมากทันที ก็จะทำให้เกิดการเวียนศีรษะ หน้ามืด เป็นลม และเมื่อได้รับปริมาณน้อย แต่

บ่อยครั้งก็จะสะสมในร่างกาย เป็นผลต่อการทำลายตับ และก่อกวนเรื่องได้ นางโนบะบอกว่า ให้ไปรักษาที่โรงพยาบาล ตัวเองไม่มีวิธีรักษา มีแต่ป้องกันคือไม่กินผักที่ฉีดยา ลักษณะของ โรคประเภทที่สองดังที่กล่าวมานี้ นางโนบะบอกว่าไม่ปรากฏในสมัยก่อน จะพบเห็นได้ในสังคม ปัจจุบันเท่านั้น ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่นางโนได้รับจากประสบการณ์ในการรักษาพยาบาล ผู้ป่วยมาเป็นจำนวนมาก และเมื่อได้แนะนำผู้ป่วยในลักษณะดังกล่าว ก็ทำให้ผู้ป่วยที่ได้รับ อิทธิพลจากการแพทย์แผนปัจจุบันอยู่แล้ว เชื่อถือคำพูดของนางโนมากขึ้น

โรคประเภทที่สามตามความคิดของนางโนกล่าวได้ว่าเป็นโรคที่เกิดจากภูมิแพ้ และการกินอาหารแสลง ซึ่งเป็นลักษณะทางกรรมพันธุ์ ทำให้คนบางคนมีอาการแพ้อย่าง เช่น อากาศ อาหาร เป็นต้น คำว่า"ผื่นกระสุน"ก็เช่นเดียวกัน เป็นโรคภูมิแพ้ชนิดหนึ่งที่เกิดกับผู้หญิงหลังคลอด กระสุน หมายถึงมดลูก เมื่อกินอาหารพวกผักคอง เนื้อสัตว์บางชนิด หรือผักที่มีกลิ่นแรงบางชนิด ก็จะทำให้เกิดอาการเวียนศีรษะ อาเจียน เป็นต้น จึงทำให้เกิดมีการชะล่าที่เกี่ยวกับการบริโภคอยู่หลายประการในภาคอีสาน ซึ่งสามารถจัดประเภท ได้เป็นการชะล่าในหลายกลุ่มอายุ เช่น ในคนปกติ ในเด็ก ผู้ป่วย หญิงตั้งครรภ์ หญิงให้นมบุตร ผู้สูงอายุ เป็นต้น ชะล่าบางอย่างมีเหตุผลตรงกับหลักการสุขภาพตามความรู้ในปัจจุบัน และส่งผลดีต่อสุขภาพอนามัย ในขณะที่บางอย่างก็ส่งผลเสียต่อร่างกายด้วย และเมื่อผิชอบชะล่าผู้ที่เจ็บป่วยมักถือว่าอาการที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการผิชอบชะล่า เช่น ชะล่าที่ห้ามหญิงหลังคลอดดื่มน้ำที่ไม่ผ่านการต้ม ซึ่งส่งผลดีต่อร่างกาย กล่าวคือ ถ้าดื่มน้ำที่ไม่สะอาดอาจทำให้ท้องเสีย และแม้ที่ผ่านการคลอดใหม่ร่างกายมีความอ่อนแอ ซึ่งอาจติดเชื้อได้ง่าย การดื่มน้ำเป็นการทำลายเชื้อโรคที่ได้ผลดี ทำให้น้ำสะอาดขึ้น จึงทำให้ผู้ที่ดื่มน้ำปลอดภัยมากกว่าน้ำที่ไม่ผ่านการต้ม

โรคทั้งประเภทที่สองและประเภทที่สามดังที่กล่าวมานั้น นางโนและหมอตำแยมีความเห็นว่าตนเองไม่สามารถรักษาได้ ต้องไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลหรือไปหาหมอแผนปัจจุบันเท่านั้น ส่วนตนจะทำการรักษาเฉพาะโรคประเภทที่หนึ่งซึ่งเป็นโรคที่เกิดจากผีทำหรือผีแปลงเท่านั้น ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของโรคที่เกิดจากผียังมีอยู่โดยทั่วไป ข้อมูลจากแบบสอบถามในหมู่บ้านหนองใหญ่ พบว่า ชาวบ้านที่เชื่อหรือเชื่ออย่างบ้างว่ามีจริงในโลก มีถึงร้อยละ 100 ความเชื่อในเรื่องผีจึงยังพบอยู่ในชีวิตของชาวชนบทอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งแสดงได้ในตารางที่ 18 และผู้ที่เชื่อว่าผีสามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้ มีถึงร้อยละ 74 เชื่อ

บ้างมีร้อยละ 21 รวมแล้วชาวบ้านหนองใหญ่เชื่อว่าผีสามารถทำให้เกิดโรคได้ถึงร้อยละ 95 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อการรักษาพยาบาลผู้ป่วย และส่งผลต่อความเชื่อในอำนาจของผีฟ้าและหมอลำผีฟ้าที่เป็นตัวแทนของผีฟ้าอีกต่อหนึ่ง และความเชื่อดังกล่าวจึงไม่มีความแตกต่างกันระหว่างหมอลำผีฟ้ากับชาวบ้านโดยทั่วไป

ตารางที่ 17 ความเชื่อเรื่องผีกับการเกิดโรคลงไข้เจ็บของชาวบ้านหนองใหญ่

ความเชื่อ	เชื่อ		เชื่อบ้างเล็กน้อย		ไม่เชื่อ		ไม่ทราบ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
- ผีมีจริงในโลก	49	74	17	26	0	0	0	0
- ผีสามารถทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้	49	74	14	21	1	2	2	3
- ผีฟ้าพยายามเป็นผู้สร้างโลกมนุษย์ สัตว์ พืช ฯลฯ	30	45	19	29	6	9	11	17
- การล่ำผีฟ้าสามารถโรคลงไข้เจ็บได้	49	74	11	17	3	4.5	3	4.5

6.1.1 โรคผีแบบลง

ตามความเชื่อของหมอลำผีฟ้าและชาวบ้านทั่วไป เชื่อว่าผีสามารถทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้มีหลายประเภท และมีสาเหตุจากผีหลายประการด้วยกันซึ่งสรุปได้ตามตารางที่ 18

ตารางที่ 18 ผีและสาเหตุที่ผีทำให้เกิดการเจ็บป่วย

ประเภทของผี	สาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วย
1. ผีเชื้อ	- ผัวเมียทะเลาะกัน

ตารางที่ 18 ผีและสาเหตุที่ผีทำให้เกิดการเจ็บป่วย (ต่อ)

ประเภทของผี	สาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วย
(ผีพ่อแม่ย่าตายาย)	- ตีลูก - ด่าพ่อแม่ - แย่งมรดก - จัดแย้งกันในครอบครัว - อยากได้อาหาร - ต้องการให้ลูกหลานบังสกุล อุทิศส่วนกุศลไปให้ - แต่งงานหรือทำสิ่งใดไม่บอกกล่าว
2. ผีนา (ผีไร่นา ผีตาแฮก)	- ตีลูกหรือผู้สูงอายุ - เถียงกันที่นา - ตัดไม้หรือสุมไฟที่คูบตาแฮก - ไถนาที่คูบตาแฮก - ปั่นคันกันน้ำ (เมื่อดำนาต้องให้มีทางน้ำไหล) - ชุบน้ำข้าววางทางผี - ไถนาโดยไม่ขออนุญาต - ขำหัวควายที่ไร่นา - ไม่เลี้ยงผีตาแฮกตรงตามเวลา - ลูกหลานแต่งงานไม่บอกกล่าว - ผีอยากกินเหล้ากินไก่
3. ผีคอนเฒ่า (ผีภู ผีตง)	- ไม่ขออนุญาตเมื่อเข้าป่า - บุกรุกป่า ถางป่า

ตารางที่ 18 ผีและสาเหตุที่ผีทำให้เกิดการเจ็บป่วย (ต่อ)

ประเภทของผี	สาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วย
	- คำว่ากันในบ้าน - ไปทำกิจกรรมต่างๆในที่ดอน เช่น ชุมนัน ปลุกอ้อย - จมอยของคนอื่นที่เข้าป่าด้วยกันโดยไม่บอกกล่าว
4. ผีตาบู่	- ไม่เลี้ยงตรงตามเวลา - ไม่ไปแก้บนตามที่บนไว้ - ทำลายต้นไม้ หนองน้ำ บริเวณปูตา
5. ผีเจ้าที่เจ้าทาง	- ควายกินหญ้าโดยไม่บอกกล่าว - ขวางทางผี
6. ผีฟ้า	- ไม่ไปเลี้ยงช่วง - คำกัน - ต้องการให้เป็นหมอ

ผีที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บที่หมอผีฟ้าและชาวบ้านระบุมามีทั้งหมด 6 ประเภท คือ ผีเชื้อ ผีนา ผีดอน ผีป่า ผีตาบู่ ผีเจ้าที่เจ้าทาง และผีฟ้า จากผีที่สามารถทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้หรือโรคมีแปลงทั้ง 6 ประเภทที่กล่าวมาพบว่า เป็นผีที่สำคัญในชีวิตชาวชนบท เนื่องจากชาวชนบทมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร ผีนา ผีดอน ผีป่า จึงเป็นผีสำคัญในการเกษตร ชาวบ้านทำนาปีละ 1 ครั้ง ในสมัยที่มีป่าสมบูรณ์ก็มักจะถางป่าเพื่อนำมาทำเป็นไร่หรือนา หรือไม่ก็เข้าไปหาของกิน เช่น ปลา นก กบ แมลงต่างๆ พืชผักหลายชนิด ตลอดจนหาหินมาทำเชื้อเพลิง ซึ่งเป็นสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน นากับป่า จึงเป็นสิ่งจำ

เป็นในชีวิตของชาวชนบท และถือว่าผืนนาเป็นเจ้าของที่นาจริงๆ ส่วนผืนดอนหรือผืนป่านั้นก็จะ
เป็นเจ้าของป่า ดังนั้นเมื่อคนเราอาศัยประโยชน์จากที่นาและที่ป่าซึ่งมีเจ้าของจริงๆ คอย
ดูแลอยู่ เมื่อกระทำการสิ่งที่ไม่เหมาะสม โดยไม่ได้ขออนุญาต ซึ่งถือว่าเป็นการละเมิดหรือไม่
เคารพต่อผู้ที่ดูแลอยู่ ผีก็จะโกรธและอาจลงโทษผู้กระทำนั้น ๆ ได้ โดยการทำให้เจ็บไข้ได้
ป่วยนั่นเอง

ส่วนผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษของตระกูลหรือของครอบครัว ซึ่งเป็นวิญญาณของพ่อแม่ปู่
ย่าตายายที่ตายไปแล้ว จะเป็นผู้คอยเฝ้าดูแลลูกหลานที่เป็นสมาชิกของครอบครัวให้อยู่เย็น
เป็นสุข แต่ไม่ยอมให้สมาชิกในครอบครัวหลงลืมตนเอง สมาชิกที่ยังมีชีวิตอยู่ต้องให้ความ
เคารพนับถือผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยหลีกเลี่ยงการกระทำที่จะทำให้ท่านโกรธคือ การไม่
ทะเลาะเบาะแว้งกันเองในครอบครัวหรือญาติพี่น้อง และเมื่อถึงเวลาต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศล
ไปให้ ในสมัยก่อน ผีเชื่อไม่มีอำนาจของตนเองต้องอาศัยผู้สูงอายุที่เป็นหญิงเป็นศูนย์กลาง
บอกกล่าวระหว่างผีเชื่อกับคนทั่วไป ว่าผีเชื่อต้องการสิ่งใด หรือต้องการให้สมาชิกใน
ครอบครัวปฏิบัติสิ่งใด แต่ในสมัยปัจจุบันผู้สูงอายุดังกล่าวที่คอยดูแลผีเชื่อนี้น้อยลง จึงต้อง

หมายเหตุ ในบรรดาผู้ที่หมดที่กล่าวมา ผีฟ้า ถือว่าเป็นผีที่มีอำนาจและอยู่ในฐานะที่
สูงกว่าผีอื่นๆ ผีฟ้าเป็นผีที่อยู่บนผืนฟ้า และถือว่าเป็นผีที่สำคัญที่สุดในความคิดของหมอลำผีฟ้า
ข้อมูลจากแบบสอบถามชาวบ้านหนองใหญ่ พบว่า ผู้ที่เชื่อว่าผีฟ้าและผืนแกนเป็นผู้สร้างโลก
มนุษย์ สัตว์และพืช ฯลฯ มีถึงร้อยละ 45 และเชื่อบ้างเล็กน้อยมีร้อยละ 29 ซึ่งรวมกันแล้ว
ถึงร้อยละ 74 นอกจากนั้นผู้ที่เชื่อว่าการลำผีฟ้าสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้มีถึงร้อยละ
74 และเชื่อบ้างเล็กน้อยมีร้อยละ 17 ซึ่งรวมกันแล้วถึงร้อยละ 91

ความเชื่อเรื่องผีฟ้าดังที่กล่าวมานั้น พบว่ามีปรากฏอยู่ทั้งในประเทศจีน เวียดนาม
ลาวและไทย ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ชาวบ้านมักเรียกรวมกันว่า "ผีฟ้าผญาแกน" และใน
ความคิดของชาวบ้าน ผีฟ้าผญาแกนเป็นขุนใหญ่และมีกองทัพเป็นของตนเอง อันปรากฏใน
นิทานโบราณ หลังจากที่มีการยอมรับนับถือศาสนาใหม่ๆ จากประเทศอินเดียแล้ว แกนก็ถูกปรับ
เปลี่ยนให้หมายถึง "เทพ" หรือ "สวรรค์" เพื่อให้สอดคล้องกับความรู้ใหม่ในศาสนา "ผีฟ้า"
"ผญาแกน" "เทพ" และ "สวรรค์" นอกจากนั้นยังมี "แทน" "ขุนแผน" และ "พระอินทร์"
ทั้งหมดที่กล่าวมานี้หมายถึง ผีฟ้าเช่นเดียวกัน (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2534 : 176)

อาศัยให้หมอลำผีฟ้าเป็นผู้ติดต่อกับผีที่อยู่ในครอบครัวของตนเองแทนได้

ผีตาบู่ เป็นผีที่คุ้มครองหมู่บ้าน บางแห่งอาจเรียกผีบูตา ไม่ใช่ผีบรรพบุรุษของครอบครัวใด แต่อันเชื่อกันว่ามีอำนาจมาคอยปกป้องดูแลหมู่บ้านไม่ให้เกิดอันตรายจากภัยต่าง ๆ เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยจากการบุกรุกมาทำลายจากศัตรูที่เป็นชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น และการเจ็บไข้ได้ป่วยก็สามารถเกิดจากการกระทำของผีตาบู่ได้เช่นเดียวกันกับผีอื่นๆ เมื่อผีบูตาไม่ได้รับความเคารพนับถือจากคนในหมู่บ้าน ผีตาบู่จะไม่พอใจและลงโทษให้เกิดการเจ็บป่วยได้ การเลี้ยงผีตาบู่จึงเป็นพิธีที่สำคัญที่มีขึ้นเป็นประจำทุกปี

ผีเจ้าที่เจ้าทางเป็นเจ้าของและอาศัยอยู่ ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เช่นเดียวกับผีนาที่เป็นเจ้าของที่นา และผีป่าเป็นเจ้าของป่า ซึ่งต้องการความเคารพจากผู้ที่ผ่านไปมาในสถานที่นั้นๆ จึงต้องมีการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางเสียก่อน เพื่อเป็นการขอร้อง หรือขอใช้ประโยชน์จากสถานที่เหล่านั้น เช่น ตัดต้นไม้ ตัดหญ้า เอาวัชพุ่มเข้าไปเลี้ยง เป็นต้น เมื่อบอกกล่าวแล้วก็จะถือว่าเจ้าที่เจ้าทางอนุญาติ สามารถเอาสิ่งของต่างๆเหล่านั้นได้ แต่ไม่ยอมบอกกล่าวก็อาจจะโกรธและสามารถทำให้เจ็บป่วยได้

จากผีทั้งหมด 5 ประเภทที่กล่าวมาล้วนเป็นผีที่เกิดจากธรรมชาติ และเป็นผีที่อยู่ประจำในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง เมื่อคนเข้าไปละเมิดก็จะเกิดการเจ็บป่วยขึ้น ลักษณะอาการที่เจ็บป่วยเป็นตัวบ่งบอกว่าผีไม่พอใจพฤติกรรมของผู้ป่วย แต่ถ้ามีความพอใจก็จะคอยปกป้องคุ้มครองคนเรา ผีประเภทเหล่านี้จะถือว่าเป็นผีดีหรือร้ายจึงขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของคนเราที่จะไม่ละเมิดหรือทำการเลวร้ายให้อับอายสำหรับเรา และให้คอยปกป้องคุ้มครองคนเราต่อไป นอกเหนือจากผีดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผีอยู่หลายประเภทที่ทำให้คนเจ็บป่วยได้ เช่น ผีนางไม้ ผีพราย ผีตายโหง ผีบอบ ฯลฯ ซึ่งมาเกี่ยวข้องกับคนเป็นลักษณะเฉพาะไม่ใช่ลักษณะโดยรวมดังผีทั้งหมดที่กล่าวมา

หมอลำผีฟ้าผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนบนแผ่นดินนี้ยังไม่มีมนุษย์ แต่บนฟ้ายังมีพวกผีฟ้าอยู่ วันหนึ่งผีฟ้าผู้หนึ่งอยากลงมาเที่ยวบนแผ่นดินโลก เพราะได้กลิ่นหอมจากไฟไหม้ดินเผาหลว่งผู้เป็นพ่อที่อนุญาตแต่ห้ามไว้ว่าไม่ให้กินดิน เพราะถ้ากินแล้วจะไม่สามารถขึ้นมาบนฟ้าได้อีก ดังนั้น พวกผีฟ้าที่เป็นลูกเผาหลว่งจึงได้ลงมาเที่ยวบนแผ่นดินโลก พอมาถึงก็อดไม่ได้ที่จะกินดิน เพราะมีกลิ่นหอมยั่วชวนใจ และก็ไม่สามารถกลับสู่บนฟ้าได้อีก และต่อมาก็ได้กลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ พ่อแม่พี่น้องที่อยู่บนฟ้าก็ยังคงห่วงลูกหลานที่ลงมาอยู่บนดินอยู่

จึงยังคงคอยบงกษาคูแลให้อยู่กันอย่างปลอดภัยจนถึงปัจจุบัน ที่กล่าวมานี้ยังคงเป็นเรื่องนิทานที่เล่าสืบทอดกันมาในชุมชนอีสานโดยทั่วไป

โลกบนฟ้า เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสวรรค์ มีผีฟ้าอยู่หลายองค์ พญาลวงและแม่สุดใจ ถือว่าเป็นพ่อแม่ของผีฟ้าและมนุษย์ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีพญากรรณ ซึ่งเป็นคนที่คอยจดรายชื่อคนที่ทำบาป เช่น คนฆ่าวัวควาย เมื่อคนตายไป พญากรรณจะพาคนเหล่านั้นไปหายมบาลพร้อมกับบันทึกรายชื่อของคนทำบาป เพื่อให้ยมบาลเป็นผู้ตัดสินลงโทษ หมายความว่า จะส่งไปอยู่ที่นรกหรือสวรรค์ต่อไป หลังจากตัดสินแล้วพญากรรณก็จะนำคนเหล่านั้นไปส่งยังนรกหรือสวรรค์ต่อไป นอกจากนั้นยังมีการกล่าวถึงผีฟ้าอีกหลายองค์ เช่นในพิธีกรรมการรักษาของหมอลำผีฟ้า ที่กล่าวถึงพินพาดังอยู่บ่อยๆ ซึ่งเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ตรวจเครื่องเก่า (เครื่องบูชาประเภทหนึ่ง)

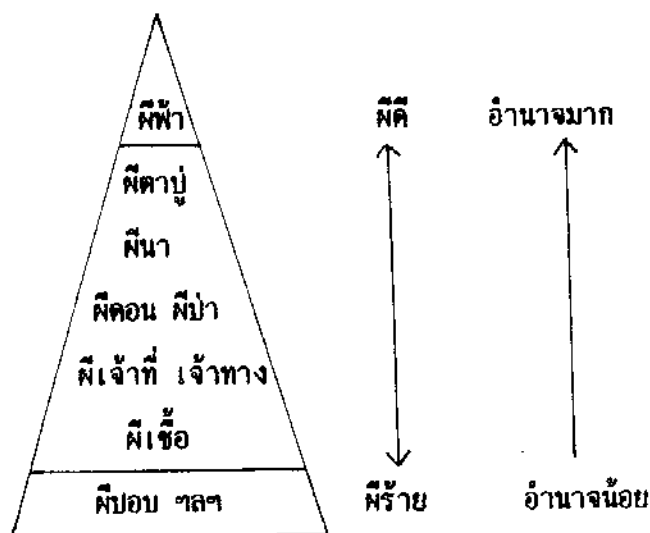
โลกบนฟ้ามียักษ์ที่อยู่จำนวนมาก และผีฟ้าที่มีก็เท่ากับกับจำนวนของมนุษย์ที่อยู่บนโลก ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับผีฟ้าก็คือ ความเชื่อเรื่องท้าวนาง ซึ่งเชื่อว่า เมื่อมนุษย์เกิดมาในโลก ท้าวหรือนางก็เกิดมาบนฟ้าเช่นเดียวกัน ถ้ามนุษย์เกิดมาเป็นเพศชาย นางก็จะเกิดขึ้นมาบนฟ้า และถ้ามนุษย์เกิดมาเป็นเพศหญิง ท้าวก็จะเกิดอยู่บนฟ้ามาพร้อมกับท้าวนางเหล่านี้จะเป็นผู้คอยดูแลรักษาคู่ของตนเองที่อยู่บนโลกตลอดจนกว่าจะตาย แต่ท้าวหรือนางไม่มีวันตาย คงอยู่บนฟ้าต่อไป และดูแลรักษาลูกหลานให้อย่างทั่วของครูบาอาจารย์ของนางโน้ ความสัมพันธ์ระหว่างท้าวนางกับมนุษย์เปรียบเสมือนการแต่งงาน ตามคำพูดของหมอลำผีฟ้าโอกาสที่จะพบเจอกันก็คือการเข้าทรงในพิธีกรรม โดยมีหมอลำผีฟ้าเป็นผู้เรียกท้าวนางลงมาให้ ถือว่าพวกท้าวนางก็เป็นผีฟ้าเช่นกัน และท้าวนางก็มีทั้งเก่งและไม่เก่งในการรักษาพยาบาล ท้าวของหมอลำผีฟ้าถือว่ามีความเก่งในการรักษาพยาบาลมากกว่าใคร ดังนั้นหมอลำผีฟ้าจึงใช้อำนาจของท้าวของตนเองในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยนั่นเอง

พวกผีฟ้าที่เป็นผู้คุ้มครองชีวิตมนุษย์ และเมื่อคนเกิดการเจ็บป่วย ผีฟ้าจะมารักษาให้มีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข เพราะถือว่ามนุษย์เป็นลูกหลาน ในขณะเดียวกันพวกผีฟ้าก็ถือว่าเป็นผีที่ดี ซึ่งหมายความว่าผีที่ไม่ใช้อำนาจเหนือธรรมชาติของตนเองในทางที่ไม่ดีต่อมนุษย์ และถือว่าเป็นผีที่มีฐานะสูงกว่าผีอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตามผีฟ้ายังถือว่าเป็นผีประเภทหนึ่งที่ยังมีนิสัยของผีอยู่ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ทำความพอใจให้ก็จะรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้ามนุษย์ทำให้ตนเองไม่พอใจก็จะบรรดาลให้เกิดการเจ็บป่วยได้ และที่สำคัญ เมื่อผีฟ้าต้องการให้ผู้ใด

เป็นหมอรักษาผู้ป่วยก็จะคลบรโรคให้เจ็บป่วยได้ แม้ผู้นั้นจะไม่เต็มใจที่จะเป็นหมอก็ตาม

วิธีการรักษาพยาบาลของผีฟ้าก็คือ ไปพูดคุยกับผีร้ายอื่นๆที่ทำให้เจ็บป่วย แล้วอ่อนวอนหรือขู่ไล่ผีร้ายเหล่านั้นไป และเมื่อสำเร็จก็จะให้มนุษย์บูชาสิ่งของต่อผีเหล่านั้นตามที่ผีต้องการ

ลำดับฐานะของผีประเภทต่างๆที่กล่าวมาดังแสดงในภาพที่ 21 ผีฟ้าเป็นผีที่มีอำนาจมากที่สุด สามารถควบคุมผีประเภทอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ โดยผ่านหมอผีฟ้าเป็นผู้ประสานระหว่างผี ผีแต่ละผีก็มีขอบเขตที่ตนมีอำนาจในการควบคุม เช่นผีตาบู่ ปกครองระดับหมู่บ้าน ผีนาปกครองระดับนา ผีดอนผีฟ้าปกครองป่า ผีเจ้าที่เจ้าทางกับปกครองแต่ละที่ และทาง ผีเชือกปกครองระดับตระกูล ผีเหล่านี้จะเป็นผีดีหรือผีร้ายขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของตน แต่ส่วนผีบอบหรือผีอื่น ๆ ที่ไม่ได้อยู่ที่ ซึ่งไม่ได้เป็นผีปกครอง ปรากฏออกมาเป็นผีร้ายทั้งนั้น ซึ่งถือว่าผีที่ลำดับฐานะต่ำ

ภาพที่ 21 ลำดับฐานะและอำนาจของผีประเภทต่าง ๆ

6.1.2 อาการของโรคผีแปลงและหวั่นรักษาพยาบาล

อาการที่เกิดจากโรคผีแปลงมีอยู่หลายรูปแบบ เช่น การปวดศีรษะ บวชชา . เป็นไข้ บัสสาวะอุจจาระไม่ออก หูไม่ได้ ฯลฯ ไม่มีอาการแตกต่างกันระหว่างประเภทผีที่ทำให้เกิดโรค ถ้าเป็นโรคที่เกิดจากผีแปลงอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจะไม่ทำให้ถึงแก่ชีวิต หมอ

ลำผีฟ้าจะตกลงกับผีที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้เจ็บป่วย ซึ่งหมอที่โรงพยาบาลไม่สามารถแก้ไขได้ ดังหมอลำผีฟ้าคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า มีผู้ป่วยคนหนึ่งไปบัสสาวะในบริเวณศาลเจ้า แล้วมีอาการปวดศีรษะรุนแรง พอไปหาหมอที่โรงพยาบาลก็ได้รับการรักษาโดยการฉีดยา บรากลว่าผู้ป่วยเสียชีวิต ทำให้มีคนเข้าใจว่าผู้ป่วยเสียชีวิตจากการฉีดยา แต่หมอที่โรงพยาบาลบอกว่าผู้ป่วยมาถึงโรงพยาบาลช้าเกินไป แต่ตัวเองคิดว่าผู้ป่วยเกิดจากผีทำซึ่งเป็นอาการที่หมอจากโรงพยาบาลไม่สามารถรักษาได้ และวิธีการฉีดยา ยิ่งจะทำให้โรครุนแรงขึ้น นอกจากนั้นโรคที่เกิดจากผีแปลงมักจะเกิดควบคู่ไปกับโรคที่เจ้าตัวกระทำเอง ตามความคิดของหมอลำผีฟ้า โรคที่มีสาเหตุทั้งสองอย่างนี้พร้อมกันก็จะทำให้ผู้ป่วยมีอาการแย่ลงมากกว่าเกิดจากสาเหตุเดียว ซึ่งอาจทำให้ผู้ป่วยถึงตายได้ และที่สำคัญเมื่อการรักษาไม่ถูกต้องกับสาเหตุของโรค จะทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตได้ ตารางที่ 19 ได้สรุปโรคร้ายไข้เจ็บกับผู้ที่สามารถรักษาพยาบาลได้ตรงตามสาเหตุของโรคดังนี้

ตารางที่ 19 สาเหตุของโรคและผู้ที่สามารถรักษาพยาบาลได้ถูกต้องตามสาเหตุ

สาเหตุของโรค	ผู้ที่สามารถรักษาพยาบาลได้ตรงตามสาเหตุ
-โรคที่เกิดจากการกระทำของเจ้าตัว	หมอแผนปัจจุบัน
-โรคที่มีอยู่ในตัวแล้ว	หมอที่โรงพยาบาล
ไปกินของแสดง	
-โรคผีแปลง	
ผีเชื้อ	ผู้อาวุโส หมอลำผีฟ้า หมอธรรม พระสงฆ์
ผีน้า	หมอลำผีฟ้า หมอธรรม
ผิตอน ผีป่า	หมอลำผีฟ้า หมอธรรม
ผิตาปู	เจ้า หมอลำผีฟ้า หมอธรรม พระสงฆ์
ผีเจ้าที่เจ้าทาง	หมอพราหมณ์ พระสงฆ์

ตารางที่ 19 สาเหตุของโรคและผู้ที่สามารถรักษาพยาบาลได้ถูกต้องตามสาเหตุ (ต่อ)

สาเหตุของโรค	ผู้ที่สามารถรักษาพยาบาลได้ตรงตามสาเหตุ
มีฝี ฝีบอบ -โรคที่เกิดจากบาปกรรม -โรคที่เกิดจากเวทมนต์ คางา การปลุกเสก คุณไสย	หมอลำฝี หมอธรรม พระสงฆ์ หมอธรรม

หมอลำฝีทุกคนกล่าวตรงกันว่า สามารถรักษาโรคได้เฉพาะที่มีสาเหตุจากโรคผีแปลงเท่านั้น ส่วนโรคอื่นๆไม่สามารถรักษาได้ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อวินิจฉัยโรคแล้วพบว่าไม่ได้เกิดจากโรคผีแปลง ก็สามารถอ่อนน้อมต่อผีฟ้าหรือของรักษา ตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติอื่นๆมาช่วยผู้ป่วยให้หาย และในขณะเดียวกันก็บอกผู้ป่วยด้วยว่าให้ไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาลด้วย

เมื่อวินิจฉัยแล้วพบว่า เป็นโรคที่เกิดจากผีเข้า จะทำพิธีรักษาโดยการ "ลัวะข้าว" ซึ่งเป็นพิธีที่ทำอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน กล่าวคือ เตรียมก้อนข้าวเหนียว ยาสูบ และหมาก แล้วนำเอาก้อนข้าวเหนียวมัดกวาดไปตามร่างกายของผู้ป่วยแล้วโยนทิ้งไปทางทิศตะวันตก ถือว่าโรคภัยได้ติดออกมาพร้อมกับข้าวเหนียวแล้วถูกโยนทิ้งไป แล้วพูดกับผีเชื่อว่า จะขอขมาและจะทำพิธีเลี้ยงในวันพุธ ผู้สามารถทำพิธีกรรมนี้ได้มักเป็นผู้อาวุโสโดยทั่วไปในครอบครัว หมู่บ้าน หมอลำฝี หมอธรรมหรือหมอพราหมณ์ก็ได้

เมื่อวินิจฉัยแล้วพบว่า เป็นโรคที่ผีนาหรือผีคอนผีนาทำ จะทำพิธีของหมอลำฝีฟ้าหรือของหมอธรรมเพื่อทำการรักษา โดยการขับไล่ หรืออ่อนน้อมผีเหล่านั้นให้เลิกกระทำต่อผู้ป่วย โดยหมอลำฝีฟ้าจะใช้วิธีอ่อนน้อม ส่วนหมอธรรมจะใช้วิธีขับไล่

เมื่อวินิจฉัยแล้วพบว่า เกิดจากผีตาบู้ทำ จำหรือผู้ที่ติดต่อกับผีตาบู้ ตลอดจนหมอลำ

ผีฟ้าและหมอธรรมจะเป็นผู้ที่พูดคุยกับผีตามปู่ได้ โดยบอกกล่าวว่าจะเลี้ยงเหล้าและไก่ให้เมื่อผู้ป่วยหาย ส่วนถ้าวันจัญแล้วพบว่าเกิดจากการกระทำของผีเจ้าที่เจ้าทาง ต้องเรียกหมอพราหมณ์ หรือเณรมาทำพิธี ส่วนหมอลำผีฟ้าก็จะพูดคุยอ่อนวอนกับผีเจ้าที่เจ้าทางในทางอ้อม เพราะผู้ที่พูดคุยกับผีเจ้าที่เจ้าทางได้จะต้องเป็นผู้ชาย ส่วนถ้าวันจัญแล้วพบว่าเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำของผีฟ้า จะมีเพียงหมอลำผีฟ้าเท่านั้นที่สามารถพูดคุยติดต่อกับผีฟ้าได้ ส่วนผีอื่นๆ เช่นผีبوب นางโน่มบอกว่าตนก็สามารถจับไล่ผีبوبได้ แต่ชาวบ้านทั่วไปมักเชื่อว่ามีเพียงหมอธรรมเท่านั้นที่สามารถจับไล่ผีبوبได้

นอกจากนี้ยังมีโรคที่เกิดจากสาเหตุของอำนาจเหนือธรรมชาติอีก เช่น โรคที่เกิดจากบาปกรรม ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธ เมื่อผู้ป่วยมีบาปกรรมมาก การทำพิธีใดๆก็ไม่สามารถทำให้ผู้ป่วยหายขาดได้ ต้องทำพิธีตัดกรรม ล้างบาป หรือทำบุญเพื่อเป็นการบรรเทาบาปกรรมที่เคยกระทำมา พิธีตัดบาปกรรมนี้หมอลำผีฟ้าก็สามารถทำได้ แต่ชาวบ้านทั่วไปเชื่อว่าเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ จึงมักเณรมาทำพิธี ส่วนโรคที่มีสาเหตุจากการกระทำโดยใช้คาถาอาคมบลุกเสก หรือใช้คุณไสย มักเป็นเรื่องของหมอธรรมที่จะถอดถอนวิชาอาคมได้ ส่วนหมอลำผีฟ้าไม่ค่อยมีความรู้ในเรื่องดังกล่าวนี้

6.1.3 การเปลี่ยนแปลงของโรคภัยไข้เจ็บ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าหมอลำผีฟ้าแบ่งโรคภัยไข้เจ็บออกเป็น 3 ประเภท และเรียกโรคต่างๆเฉพาะตามอาการ เมื่อถามถึงโรคต่างๆที่หมอลำผีฟ้ารักษามักบอกเป็นอาการต่างๆ เช่น เป็นไข้ บวคศีรษะ บวคท้อง บวคชา เป็นต้น และโรคภัยไข้เจ็บนั้น คนอีสานทั่วไปมักเรียกว่า "พยาธิ" ซึ่งมีความหมายมากกว่าตัวพยาธิในภาษากลาง หมอลำผีฟ้าได้เปรียบเทียบโรคที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนกับปัจจุบันเอาไว้ว่า โรคต่างๆที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนก็มีเหมือนกันกับในปัจจุบัน โรคเปลี่ยนแปลงก็เช่นเดียวกัน ในสมัยก่อนมีจำนวนมากในสมัยปัจจุบันก็มีมากเช่นกัน แต่ผีไม่ได้ใช้อำนาจมากดังเช่นสมัยก่อน เพราะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกำลังจะหมดไป เช่นคนเราดางป่า ตัดต้นไม้ ฝึบป่าไม่มีที่อยู่อาศัย ในที่นี้ก็มีมีการปลุกมนต์สาปหลังหรือพิธีอื่นๆที่ทำให้คนจิตลง ฝึบาก็จิตลงเช่นกัน หมายถึงการไม่มีพลังอำนาจเท่าที่ควรและอยู่ที่นาที่ไร่ไม่ได้

ในปัจจุบันเมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นก็มักไปรับบริการที่โรงพยาบาลหรือสถานบริการแผนปัจจุบันกันมาก ตลอดจนโรคระบาดและการตายของเด็กทารกก็มีจำนวนลดลง ทำให้

ชาวบ้านเห็นผลดีของการแพทย์แผนวิทยาศาสตร์ แต่ในขณะเดียวกัน หมอลำผีฟ้าก็บอกว่า ปัจจุบันแม้หมอที่โรงพยาบาลจะรักษาโรคจำนวนมากได้ผล แต่ก็มีโรคต่างๆเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสมัยก่อนมีไม่มากเหมือนปัจจุบัน โรคที่เพิ่มขึ้น เช่นเบาหวาน โรคตับ โรคมะเร็ง และโรคที่เกิดจากการทำหมันและการคุมกำเนิด เป็นต้น สมัยที่ยังไม่มีการแพทย์แผนปัจจุบันโรคก็มีเพียงไอออกคุ่ม ไข้หนักไม้ บวดชา บวดท้อง เป็นต้น ซึ่งรักษาด้วยยาฝน (ยารากไม้) หรือการล่าผีฟ้าแล้วก็หาย แต่โรคปัจจุบันเป็นโรคที่เกิดจากการกระทำของเจ้าตัวกระทำต่อตนเอง บางอย่างมารักษากับผีฟ้าแล้วก็ไม่หาย และโรคที่แปลงในปัจจุบันก็เกิดร่วมกับโรคที่เจ้าตัวกระทำต่อตนเอง ซึ่งอาจเกิดจากการกระทำของตนเองก่อนแล้วมีเข้ามาแทรกจึงทำให้อาการหนักขึ้น เมื่อรักษาเพียงวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วไม่หาย หมอลำผีฟ้าก็จะใช้การรักษาแบบผสมผสานเช่นเดียวกันคือ การล่าผีฟ้าแล้วก็แนะนำผู้ป่วยให้ไปรักษาที่โรงพยาบาลด้วย และนางโน้จะแนะนำหมอยาสมุนไพรให้ผู้ป่วยด้วย เพราะเชื่อว่ายาแผนปัจจุบันรักษาได้เพียงอาการ หรือรักษาเพียงชั่วคราวไม่ได้รักษาที่ต้นเหตุ เมื่อไม่ได้กินยาแล้วโรคก็สามารถกลับมาเป็นได้อีก โดยเฉพาะโรคเรื้อรัง แต่ยาสมุนไพรจะทำให้ร่างกายผู้ป่วยดีขึ้นซึ่งเป็นการรักษาที่ต้นเหตุ ลักษณะดังกล่าวเมื่อผู้ป่วยมารักษากับนางโน้ควบคู่ไปกับการรักษาที่โรงพยาบาล จึงไม่ทราบสาเหตุที่ตนเองหายจากโรคเกิดจากการรักษาที่ใด และมักจะคิดว่า การหายเกิดจากการรักษาของนางโน้ด้วย

อย่างไรก็ตามโรคที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่ไม่เหมือนในสมัยก่อน ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมวัฒนธรรมที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพมากขึ้น การบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสม ดังที่นางโน้บอกว่า ปัจจุบันนี้โรคส่วนใหญ่มีแต่โรคที่เจ้าตัวกระทำเอง นอกจากนั้น การพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุขในปัจจุบัน ก็ทำให้ผู้ป่วยมีโอกาสรับการรักษาพยาบาลในสถานบริการแผนปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งมีการวินิจฉัยโรคใหม่ๆ เพิ่มขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่ามีโรคต่างๆเกิดขึ้นแตกต่างจากที่มีในสมัยก่อนเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันหมอลำผีฟ้าก็ไม่เคยเล่าเรียนวิชาความรู้ในการแพทย์แผนปัจจุบัน เมื่อพบว่ามีโรคต่างๆเพิ่มขึ้น ก็อาศัยประสบการณ์ที่สัมผัสกับผู้ป่วยจำนวนมากมาประยุกต์ใช้เพื่อให้ผู้ป่วยเข้าใจและมีความพึงพอใจต่อการรักษาของตนเองได้

6.1.4 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ

ที่ใช้ในพิธีกรรมรักษาของหมอลำผีฟ้า

ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์พิธีกรรมรักษาของนางโน้ และสัมภาษณ์เรื่องความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บแล้ว พบว่า นอกจากมีโรค 3 ประเภทที่นางโน้อธิบายให้แล้ว ยังมีสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บอีกหลายประการ ซึ่งปรากฏในพิธีกรรม ดังนั้นผู้วิจัยจะสรุปและวิเคราะห์ในข้อนี้

จากที่รวบรวมข้อมูลมา พบว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บอีกหลายประการ ซึ่งปรากฏในพิธีกรรม คือ สาเหตุทางธรรมชาติ และสาเหตุจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

1. สาเหตุทางธรรมชาติ คือ อากาศ เชื้อโรค ฯลฯ ซึ่งทำให้ร่างกายไม่สบาย เช่น กรณีผู้ป่วยที่ 6 และ 8 ทั้ง 2 กรณีมีอาการไข้หวัด และรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน นางโน้ก็แนะนำให้ไปหาหมอโรงพยาบาลเพราะไม่มีผีกระทำ สาเหตุทางธรรมชาติมักจะผสมผสานกับสาเหตุอื่น ๆ แล้ว ทำให้ผู้ป่วยอาการหนักขึ้นได้

2. สาเหตุจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

(1) ผี โรคที่มีผีกระทำ เรียกว่า โรคผีแปลงตามภาษาของหมอลำผีฟ้า ผีที่เป็นสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บได้มีหลายประเภท ซึ่งกล่าวมาแล้ว

(2) คาถาอาคม หรือคุณไสย ในกรณีศึกษาผู้ป่วยครั้งนี้ไม่ได้ปรากฏ แต่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่อนามัยที่เคยถูกคุณไสยในตำบลก้านเหลือง เจ้าหน้าที่ไม่เคยเชื่อเรื่องไสยศาสตร์มาก่อน แต่ปวดหัวมาก ไปโรงพยาบาลต่าง ๆ แล้ว หมอวินิจฉัยโรคไม่ออก และผู้ป่วยก็ไม่หาย กินข้าวก็ไม่ได้ หมอธรรมที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน บอกว่า "ถ้าไม่มาหาผม ต้องตาย" หมอธรรมคนนั้นมันเสียไม่ดี คือ ชอบใส่คาถาคนรวย และเมื่อตอนออกจะเรียกร้องคำตอบแทนเป็นหมิ่น ๆ บาท พอดีสามีของเจ้าหน้าที่พบคนทรงคนหนึ่ง แล้วเขาบอกว่ามีคุณใส่คาถา ต้องหาตุ๊กตาที่บริเวณบ้าน หลังจากสามีหาบริเวณบ้านตัวเองแล้ว ได้พบตุ๊กตาและผ้าเก่าของภรรยาใส่ตุ๊กตานั้น จึงเอาไปให้คนทรงตอนกลางคืน แล้วอาการปวดหัวของภรรยาก็หายจริง ๆ เจ้าหน้าที่อนามัยคนนั้นเข้าใจว่าหมอธรรมในหมู่บ้านตัวเองใส่คาถาเพื่อเอาเงิน

(3) โหราศาสตร์ ซึ่งเป็นชะตาหรือดวง เมื่อนางโน้เล่าชื่อน้ำมนต์ในพิธีกรรมส่งเครื่อง 9 จะร้องว่า "ราหูเข้า ทรดีให้แจ้งเกียน แต่ว่าครุท่อน้อย จียอมให้ขึ้นขี่เมื่อ"

ราหูตามพจนานุกรมก็คือชื่อสุรตนหนึ่ง มีตัวขาดครึ่งท่อน เชื่อกันว่าเมื่อเวลามีสุริยะคราส หรือจันทรคราสเป็นเพราะดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ถูกราหูอมเอาไว้ ในตำราโหราศาสตร์เป็น เทวดาพระเคราะห์ มีอาภรณ์ และพาหนะสี่ล่ำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524; 696) "ราหู เข้า" เป็นสภาพดวงหรือเคราะห์ตามตำราโหราศาสตร์ ที่ไม่ดี ต้องให้ราหูซึ่งครุฑกลับไป ซึ่งจะทำให้สภาพดีขึ้นตามโหราศาสตร์ รวมทั้งสภาพสุขภาพของคนด้วย ความเชื่อราหูหรือ ครุฑก็ได้มาจากความเชื่ออินเดียพร้อมกับศาสนาฮินดู หรือศาสนาพื้นบ้านของอินเดียนั่นเอง

(4) กฎแห่งกรรม กรรม ตามพจนานุกรมแล้ว หมายความว่า 1) การกระทำ ที่ส่งผลร้ายมายังปัจจุบัน หรือซึ่งจะส่งผลร้ายต่อไปในอนาคต 2) บาป, เคราะห์, 3) ความตาย 4) การ, การกระทำ, การงาน, กิจ 5) พิธี (ราชบัณฑิตยสถาน 2524; 12) ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้มาจากศาสนาพุทธ แม้ตามความหมายของศาสนาพุทธแล้ว กรรมต้องมีผล ดีและผลร้าย แต่ในเมืองไทย กรรมมักจะหมายถึงการกระทำที่ส่งผลร้ายมากกว่าผลดี การเจ็บป่วยเกิดขึ้นจากกรรมได้ ในพิธีกรรมส่งเครื่อง 9 ของนางโน้ ประกอบด้วยพิธีกรรมตัด เหวตคกรรม นางโน้กล่าวว่า "ให้มาตัดกรรมให้ หล่ำหลาแมง ๆ ให้มาตัดขาดเพียง กรรม นั้นแม่เถ่าคิง บาปอย่าเอามาแขวน..." ผู้ป่วยที่หายเจ็บป่วยยากถือว่าผู้ป่วยมีกรรมมากต้อง ทำบุญและพยายามตัดกรรมที่ติดตัวให้มาก จึงจะหายป่วยได้

(5) การศึกษามนุษยธรรมนิยมประเพณี คนอีสานยังถือชะล่ำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกินหรือแนวทางปฏิบัติ และชะล่ำทุกข้อมีเหตุมีผลทางชีววิทยาหรือการควบคุม ทางสังคม เมื่อละเมิดชะล่ำแล้ว ผู้ที่ละเมิดจะป่วยทางชีววิทยา (Disease) หรือทางการ แพทย์พื้นบ้าน (Illness) ได้ หมายความว่า หมอโรงพยาบาลหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ไม่ได้ แต่ผู้ที่ละเมิดเกิดไม่สบายขึ้นจริง ๆ ได้ ชะล่ำของลูกศิษย์มีฟ้าก็ถือว่าเป็นกฎระเบียบ ของวงการลูกศิษย์มีฟ้า และหากละเมิดแล้วจะเจ็บป่วย อย่างเช่นกรณีผู้ป่วยที่ 14 ส่วนกรณี ที่ 4, 10, 11 และ 12 เป็นการละเมิดของรักษาตัวเอง ของรักษาตัวเองมีอยู่แล้ว ไม่ได้ ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดไว้ เช่น ไม่ได้ไปพิธีลงช่วง กินเหล้า ฯลฯ หรือไม่สนใจเรื่อง ของรักษา และตัวเองไม่มีที่พึ่ง ซึ่งถือว่าภัยอันตรายเข้ามาร่างกายง่าย เพราะผู้ป่วยไม่มี ของรักษาที่จะคุ้มครองตัวเอง

นอกจากนี้ มีความเชื่อว่าสาเหตุดังกล่าวทั้งสาเหตุทางธรรมชาติ และสาเหตุ จากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ จะทำให้องค์ประกอบของความสมดุลของร่างกายขาดหาย

ไปได้ จึงได้เจ็บป่วย คือขวัญและธาตุเป็นส่วนองค์ประกอบสำคัญของร่างกาย

1) ขวัญ พิธีกรรมเรียกขวัญเป็นขั้นตอนที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้า ถือว่าขวัญของผู้ป่วยจะออกจากร่างกายของผู้ป่วยอยู่ จึงต้องเรียกขวัญกลับมาให้อยู่กับร่างกายของผู้ป่วย โดยสิ่งต่าง ๆ ที่ขวัญชอบเป็นสิ่งดึงดูด เช่น กล้วย หวี ยามนต์ ข้าวต้ม ฯลฯ แล้วผูกเส้นผ้ายี่แขนเพื่อไม่ให้ขวัญหนีจากร่างกายอีก

2) ธาตุ มีความเชื่อว่าร่างกายของมนุษย์ ประกอบด้วยธาตุ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) เมื่อขาดความสมดุลของธาตุ จะเจ็บป่วย ในพิธีกรรมสังเคราะห์ 9 จะเตรียมกระทง 9 ในกระทง 9 มีธาตุองค์หนึ่ง หมอลำผีฟ้าเรียกว่า "ธาตุลัม" อธิบายว่าแทนผู้ป่วย ผู้ป่วยมีการเจ็บป่วยเพราะธาตุลัม คือ ขาดความสมดุลของธาตุ ธาตุในความหมายนี้คือธาตุของธาตุ 4 แม้ว่ารูปแบบเป็นเจดีย์ก็ตาม ธาตุ 4 ออกมาในรูปแบบธาตุ (เจดีย์) ซึ่งใช้คำเดียวกันและความหมายแตกต่างกัน

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บที่ปรากฏในพิธีกรรมรักษาของหมอลำผีฟ้า ดังได้กล่าวมาแล้วนั้นพบว่า มีความเชื่อแต่ละอย่างผสมผสานออกมาไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องขวัญ ธาตุ และมี สามารถเห็นได้ว่าความเชื่อนั้นได้มาจากประเพณีใหญ่ที่มาจากประเทศอินเดีย เช่น ตำราโหราศาสตร์ กรรมของศาสนาพุทธ ซึ่งมารวมเป็นความเชื่อของชาวบ้าน

6.2 กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้า

กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้า สามารถแบ่งได้เป็น 5 ขั้นตอน (ตารางที่ 20) คือ (1) ขั้นตอนการเตรียมการ (2) ขั้นตอนพิธีกรรมธรรมดา (3) ขั้นตอนการรักษาพยาบาลโดยผีฟ้า (4) ขั้นตอนพิธีกรรมสังเคราะห์แก้ (5) ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

ตารางที่ 20 กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้า

ขั้นตอนการรักษา	การปฏิบัติ	ฐานะของผู้ป่วย
เตรียมการ	- ครอบครัวยุ้ยมาต้อนรับหมอไปที่บ้าน - ตามดูอาการผู้ป่วยและสภาพของครอบครัว - ให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติ	ผู้ป่วย
พิธีกรรมกรรมตา	- เริ่มพิธีกรรมกรรมตา - ส่องดูสาเหตุของการเจ็บป่วยจากกาย - อ้อนวอนผีฟ้าให้ช่วย - เสร็จพิธีกรรม	
รักษาพยาบาลโดยผีฟ้า	- แนะนำการปฏิบัติตัวของผู้ป่วย	ปฏิบัติการชะล่า
พิธีกรรมส่งเครื่องแก้ว	- เริ่มทำพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ว - ส่องดู - ขอให้ผู้ป่วยเป็นลูกศิษย์ผีฟ้า - เสร็จพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ว	
หลังเสร็จพิธีกรรม	- นำกายไปขึ้นฮ้าน	- เป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า

6.2.1 ขั้นตอนเตรียมการ

เมื่อคนเราเกิดการเจ็บป่วยจะเริ่มแสวงหาแหล่งให้บริการรักษาพยาบาล เช่น สถานอนามัย โรงพยาบาล หมอพื้นบ้าน หรือรักษาด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม เมื่อการรักษาในแหล่งนั้นๆ แล้วไม่หาย หรือไม่พอใจ ก็จะเริ่มแสวงหาแหล่งใหม่ต่อไปจนกว่าจะหาย หรือตาย ดังนั้น ผู้ป่วยคนหนึ่งจึงมีแหล่งรักษาอยู่หลายๆ แห่ง เช่นเดียวกันกับผู้ป่วยที่มารับบริการรักษาพยาบาลกับหมอตำผีฟ้า ผู้ป่วยมักไปรับการรักษาที่แหล่งอื่นๆ มาแล้วก่อนที่จะมา รักษาที่หมอตำผีฟ้า

กระบวนการรักษาพยาบาลของหมอตำผีฟ้า เริ่มตั้งแต่ผู้ป่วยหรือครอบครัวของผู้ป่วย มาพบหมอตำผีฟ้าที่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วครอบครัวของผู้ป่วยและบริวารของหมอตำผีฟ้าที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันกับผู้ป่วยจะติดตามมาด้วย เมื่อมาถึงก็จะบอกเล่าอาการเจ็บป่วยพร้อมกับผลการวินิจฉัยของแพทย์ที่โรงพยาบาล หมอตำผีฟ้าก็จะเปรียบเทียบอาการที่ได้รับฟังพร้อมกับอธิบายให้ผู้ป่วยเข้าใจว่าตนเองรักษาได้เฉพาะโรคใดแบบลงเท่านั้น ถ้าเป็นโรคที่เจ้าตัวกระทำเองจะรักษาไม่หาย ต้องกลับไปรักษาที่โรงพยาบาล อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้ป่วยและครอบครัวยังคงต้องการที่จะรักษาที่หมอตำผีฟ้า แม้ว่าโรคที่เกิดขึ้นจะเกิดจากสาเหตุใดก็ตาม หมอตำผีฟ้าก็จะยอมรับรักษาโดยไม่ปฏิเสธ ยกเว้นผู้ป่วยจะมารักษาในวันพระเท่านั้น วันเวลาที่ทำพิธีนั้นสามารถจัดขึ้นวันใดก็ได้ ยกเว้นวันพระ ซึ่งหมอตำผีฟ้าจะไม่จัดพิธีกรรมในวันดังกล่าวทั้งวันพระน้อยและวันพระใหญ่ ยกเว้นกรณีของนางโน้ที่จัดพิธีในวันพระน้อยด้วย และห้ามทำพิธีกรรมในเวลากินข้าวและเวลานอน เพราะถือว่าวันและเวลาดังกล่าว ผีฟ้าจะพักผ่อน เช่นเดียวกันกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป

ในการรักษานั้น หมอตำผีฟ้าจะเตรียมอุปกรณ์ของตนเอง เช่น หมาก ผ้าสะไบสี ขาว แล้วบอกกล่าวผีฟ้าที่ฮ้านว่าตนเองจะไปรักษาผู้ป่วยขอให้ช่วยเหลือด้วย เสร็จแล้วก็จะเดินทางไปยังบ้านของผู้ป่วย อันเป็นสถานที่ทำการรักษา ยกเว้นบางกรณีที่เป็นสถานที่รักษาอาจเป็นที่บ้านของหมอตำผีฟ้าเอง แต่ก็เกิดขึ้นไม่บ่อยนัก ในกรณีที่ครอบครัวของผู้ป่วยมีของรักษาอยู่กับหมอธรรม หรือในหมู่บ้านของผู้ป่วยมีกฎเกณฑ์ห้ามหมอตำผีฟ้า หรือหมอตำส้องเข้าหมู่บ้าน ผู้ป่วยที่ไม่อยากให้เกิดพิธีกรรมในหมู่บ้านของตนเอง ก็จะทำพิธีกรรมที่บ้านของหมอตำผีฟ้าแทน อย่างไรก็ตาม การทำพิธีที่บ้านของหมอนั้น มักจะขาดโอกาสที่จะได้ดูสภาพของครอบครัวผู้ป่วย โดยทั่วไปหมอจึงมักไม่ชอบที่จะทำการรักษาที่บ้านตนเอง

ยกเว้นในกรณีจำเป็นจริง ๆ เมื่อถึงบ้านผู้ป่วยแล้ว หมอจะตรวจดูอาการของผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยยังสามารถพูดคุยได้ก็จะซักถามกับผู้ป่วยโดยตรง แต่ถ้าไม่สามารถพูดคุยได้ก็จะซักถามอาการจากญาติของผู้ป่วยแทน ซึ่งเป็นอาการที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมาพร้อมกับวิธีการรักษาพยาบาลในแหล่งต่าง ๆ ที่เคยไปรับการรักษามาแล้ว พร้อมกันนั้นหมอจะเปรียบเทียบอาการของผู้ป่วยคนอื่น ๆ ที่มีอาการใกล้เคียงกันและตนสามารถรักษาหายให้ผู้ป่วยและญาติพี่น้องฟัง เพื่อให้ผู้ป่วยและญาติมีกำลังใจดีขึ้น

ครอบครัวของผู้ป่วยจะต้อนรับหมอ เช่น ทำอาหารที่หมอชอบมาเลี้ยง โดยเฉพาะในกรณีของนางโน้ ซึ่งกินได้เฉพาะอาหารตามธรรมชาติ ครอบครัวของผู้ป่วยก็จะจัดหามาให้ในช่วงที่หมอกำลังพูดคุยอยู่กับผู้ป่วยนั้น ครอบครัวของผู้ป่วยจะเตรียมอาหารและอุปกรณ์สำหรับทำพิธีโดยมีบริวารของหมอลำผีฟ้าที่อยู่หมู่บ้านนั้นมาช่วย อุปกรณ์ที่ใช้จะเป็นวัสดุที่ทำได้ในหมู่บ้าน เช่น ใบตอง กล้วย ไข่ไก่ ฯลฯ บริวารจะเป็นผู้คอยแนะนำญาติของผู้ป่วยว่าควรจะทำอะไรบ้าง ซึ่งในการเตรียมแต่ละครั้งจะมีผู้มาช่วยหลายคนและสามารถพูดคุยปรึกษากันถึงเรื่องราวต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วย

อุปกรณ์สำคัญในพิธีกรรม

อุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมธรรมดามิติดังต่อไปนี้

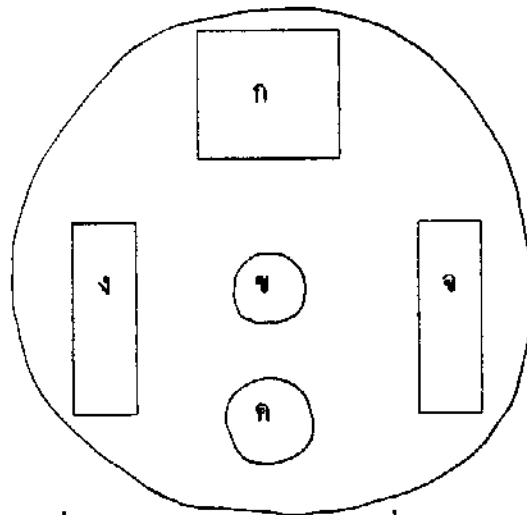
1) คาย

คายเป็นเครื่องบูชาสำหรับหมอลำผีฟ้า ซึ่งเป็นถาดใส่เครื่องบูชาต่างๆจัดไว้ดังนี้

- ก. ส่วนนี้จะวางผ้าขาวหนึ่งผืน ผ่าขึ้นเย็บต่อหัวและตีน(จะเป็นผ้าไหมหรือฝ้ายก็ได้) พร้อมเงินอีก 4 บาท 25 สตางค์ ที่ใส่ไว้ในผ้าขาว
- ข. ส่วนนี้จะวางถ้วยใส่น้ำและขมิ้นผาน 7 ชิ้น เรียกว่า "น้ำหอม"
- ค. ส่วนนี้จะวางถ้วยใส่ข้าวสาร และวางไข่ไก่ดิบ 1 ฟองไว้ด้านซ้ายของถ้วย และวางปั้นข้าวเหนียว 1 ก้อน ไว้ด้านขวา
- ง. ส่วนนี้จะประกอบไปด้วยเทียนเล็ก 5 คู่ เทียนใหญ่ 1 คู่ ดอกไม้ (ดอกจำปา) ร้อยเป็นพวงๆละ 3 ดอก 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ หอมินต์ 1 คู่ รวมทั้งหมดเรียกว่า "ขันห้า"
- จ. ส่วนนี้จะประกอบไปด้วยเทียนเล็ก 8 คู่ เทียนใหญ่ 1 คู่ ดอกไม้

ร้อยเป็นพวงๆละ 3 ดอก 8 คู่ ดอกไม้ 8 คู่ หอนิมต์ 1 คู่ รวมทั้งหมดเรียกว่า "ขันแปด"

นอกจากนี้ยังมี หมากพลู 4 คำ ยาสูบ 4 มวน ฯลฯ ใส่ไว้ทั้งซ้าย และขวาของถาด อีกทั้งมีหอนิมต์ซึ่งเป็นกรวยคว่ำที่ทำขึ้นจากใบตองและดอกจำปา 1 ดอก หมาก 1 คำ ยาสูบ 1 มวน บักไว้ที่ขยอกกรวย และเมื่อจะทำพิธีจะนำเทียนใหญ่อีกเล่มหนึ่งมาจุดและบักไว้ที่ถ้วยข้าวสาร

ภาพที่ 22 แสดงลักษณะของค้ายที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

2) ขันขวัญ

ขันขวัญเป็นเครื่องบูชาสำหรับขวัญ เมื่อทำการเรียกขวัญให้กลับมายุอยู่กับผู้ป่วย ขวัญจะเข้ามาอยู่ที่ขันขวัญ ซึ่งเป็นขันน้ำที่ใส่สิ่งต่างๆที่ขวัญชอบเอาไว้ ดังนี้

บายศรี 3 ชั้น ซึ่งทำขึ้นจากใบตอง 3 ชุด

ดอกไม้ 5 คู่

เทียนใหญ่ 3 เล่ม

บันข้าวเหนียว 1 ก้อน

ข้าวต้มมัด(ทำจากข้าวเหนียวห่อกล้วยห่อด้วยใบตอง) 4 ชั้น

ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง

กำไลแขนทำด้วยเงิน 1 วง

หวี 1 ค้าง

ยามนต์ 1 อัน

กล้วย 4 ผล

ฝ่ายผูกแขน

และเมื่อจะทำพิธีกรรมรักษา จะนำเทียนอีก 2 เล่มมีความยาวเท่ากับ "คำหัวคาคิง" ของผู้ป่วย ซึ่งเท่ากับความยาวของศีรษะผู้ป่วยโดยวัดจากส่วนบนศีรษะถึงปลายคาง 1 เล่ม และอีกเล่มวัดจากไหล่จนถึงเอว มาจุดแล้วใส่ไว้ในขันขั้ว

3) ขันนิมนต์

เป็นงานที่ใส่หอนิมนต์ 2 ชุด ดอกไม้ เทียน และฝ่ายผูกแขน

4) แคน

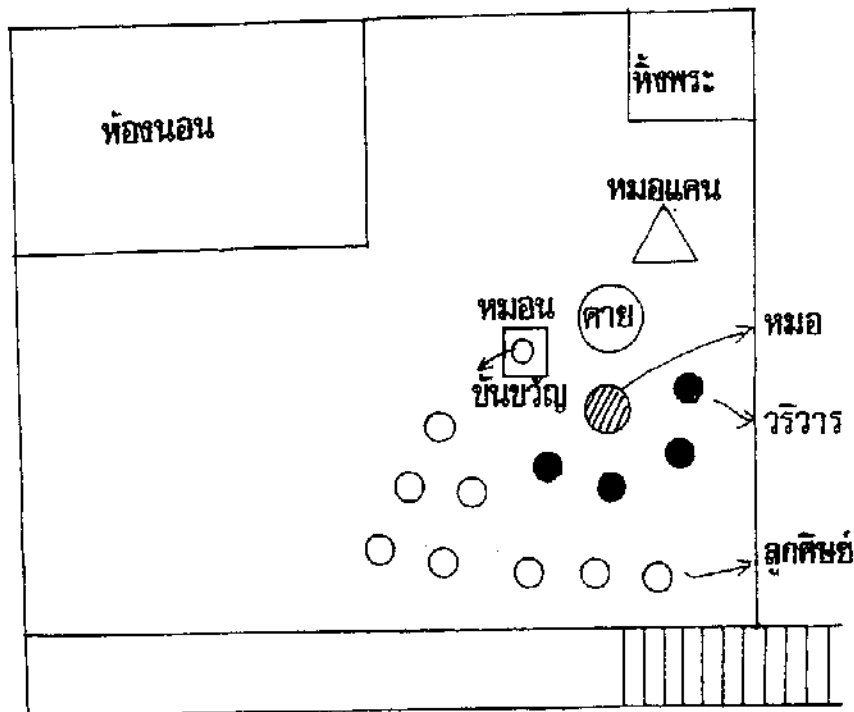
แคนเป็นอุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้า ตามศัพท์ในการทำพิธีกรรมนั้น จะเรียกแคนว่า "ม้า" และเรียกคนเป่าแคนว่า "หมอม้า" เนื่องจากพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้าจะแสดงออกโดยการลำและพ้อง ซึ่งดนตรีที่ใช้ประกอบได้แก่แคนนั่นเอง

6.2.2 ขั้นตอนพิธีกรรมธรรมดา

จนเมื่อรับประทานอาหารร่วมกันเสร็จแล้ว หมอจะตรวจอุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษา อุปกรณ์ที่สำคัญก็คือ "คาย" ซึ่งเป็นเครื่องบูชาสำหรับผีฟ้า และเมื่อทำพิธีผีฟ้าจะลงมาอยู่ที่คาย และเมื่อตรวจดูแล้วพบว่า อุปกรณ์ไม่ครบก็จะต้องจัดหามาเพิ่ม หลังจากนั้นก็จะเริ่มพิธีกรรมรักษา ซึ่งเป็นพิธีกรรมธรรมดา คือ ตรวจเพื่อวินิจฉัยโรคจากลักษณะของคาย แล้วอ้อนวอนผีฟ้าเพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วย ซึ่งมีขั้นตอนอยู่ในพิธีกรรมด้วยดังนี้

1) ขั้นตอนเตรียมการ

เมื่อเตรียมคาย และขันขั้วพร้อมแล้ว พิธีกรรมจะถูกจัดขึ้นในมณเฑาะว์ด้านทิศตะวันออกของบ้านผู้ป่วย ซึ่งถือว่าเป็นทิศที่ดีในคติของชาวอีสาน จึงมักพบว่าทิศดังกล่าวจะใช้เป็นที่ไว้หิ้งพระหรือสิ่งที่เคารพบูชาอื่นๆ ไม่เช่นนั้นก็จะใช้เป็นห้องของลูกชายที่ยังไม่ได้แต่งงาน และเมื่อเริ่มพิธีกรรม หมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ แม้ว่าขณะนั้นจะไม่หิ้งพระอยู่ก็ตาม แล้วตั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม โดยวางคายไว้ด้านหน้า วางขันขั้วไว้บนหมอนที่ด้านซ้ายของหมอ บริวารจะนั่งอยู่ด้านหลังของหมอและคาย หมอแคนจะนั่งอยู่ตรงข้ามและหันหน้าไปทางหมอและคาย ลูกศิษย์ที่อายุมากจะนั่งอยู่ด้านหลังและใกล้ชิดกับหมอ ส่วนลูกศิษย์ที่อายุไม่มากและเพื่อนบ้านที่มาดูพิธีกรรมจะนั่งห่างออกมา ส่วนผู้ป่วยจะนั่งที่ใดก็ได้ แต่ส่วนใหญ่มักจะนั่งติดกับบริวาร และถ้าผู้ป่วยมีอาการหนักจนไม่สามารถลุกขึ้นนั่งได้ก็จะนอนอยู่บริเวณใดก็ได้

ภาพที่ 23 แสดงบริเวณและตำแหน่งในการจัดพิธีกรรมธรรมดา

2) ขั้นตอนการเล่นผีฟ้า

เมื่อจัดมุมที่จะทำพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีมานั่งอยู่พร้อมแล้ว หมอจะนั่งอยู่หน้าคายแล้วจุดไฟเทียนที่อยู่ภายในคาย แล้วให้หมอแคนเริ่มเป่าแคน เพื่ออันเชิญผีฟ้าลงมา โดยถือว่าแคนคือม้าที่ผีฟ้าใช้ขี่ลงมาจากฟ้า ส่วนหมอก็จะเริ่มล่า กลอนลำที่ใช้ล่าในช่วงแรกจะมีเนื้อหาในการอันเชิญผีฟ้า เรียกท่วงนางของครูบาอาจารย์ลงมาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หาย เมื่อลำไปเรื่อยๆ ก็จะเริ่มมีอาการสั่น กลอนที่ลามีเนื้อหาดังนี้

เออ...สาธุเด้อ...ผู้เป็นนายให้เจ้าดาว คันมีเหตุจันทาล
มีมารช้อยจ้งเอน...สืเชิญเจ้ามา...มาเทิงบิดาให้ เหนือ
หัวผู้เคยตุ้มเคยหอ เจ้าผู้หรือล่อตุ้มซี้เกาหล่าเข้าใส่ตุ้ม...
เอาเด้อ ให้เจ้าลงมาผ่าน คายหลวงให้เจ้าซวง ให้เจ้า
มา เว้าจ้อยๆ ความน้อยเจ้าจ้งเมื่อ มาเดอถ้าย เสมียนกา
นายอ้ายนี้ คันแม่นศรีกั้งแก้ว ซิดงค้อายบาว ให้มาเลาะเรียบ

ผ่านชั้นค้ายเจ้านี้จึงอวย มารอเรื่องราวคำแท้เจ้าจึงจา...

แต่ว่า คนทรงหล้า ศรีทรงบา ข่อยกะได้ดื่มได้ห่อ ข่อยชีกอดใส่
เอิกไว้แล่นแค้น ชีแสนมือป่วนบ่เซา คายหลวงข่อยกะเคยมาตั้ง
คายนางข่อยกะเคยมาแต่ง ข่อยชิมอบเครื่องเก่า ถวายเจ้าคช
แนว... คั้นวาคนทรงหล้า ศรีทรงบา... กินกับได้ไหลออกมา
เจ้าคือเก่า ข้าวก็กินไม่ได้ไหลเรือกองออกมา... มาเด้อ...
มาเท่งศรีภูมิคำ ของประจำผู้เป็นพ่อ ให้เจ้ามาชอยปลด ให้
เจ้ามาชอยแก้ ชีเห็นขยจิงดาวเมื่อ เฝ็นเป็นไหมคำหุ้ง ในกระ
บุงบ่เห็นเงื่อน ให้พ่อศรีภูมิคำ ของประจำให้แก้ชอย อตมาแก้
เงื่อนนั้น อตมาแก้เงื่อนนั้น ชินอได้เจ้ามาชอยแอ้ง... กับเท่งกง
จักรผัน กงทนต์ควเทียง เจ้าผู้หมอสวดน้ำ ให้มาพร้อมคชคุณ
...นิมนต์อ่าน บุญถึงทองให้เจ้าอวย กับทั้งพี่และน้อง ชีคองฟ้า
ให้เจ้าจา... คนทรงหล้าศรีทรงบาเจ้าบั้น... คั้นแม่มดในห้อง
คองเมืองจิงไคเน ลางชีวิตพลาดมล้ำอันใดแท้มาวะเวียน ไยย
หรือวาเลาแห่งทำไว้บ่อนนา... คั้นวาท่งทำนบ่อนเว้า คั้นแม่นน้ำ
เตาหนองนางเลิง เจ้าเคียดบ่... คั้นแม่นแอ้งทั้งพี่และน้องหนองนา
กว้าง เจ้าเคียดบ่น้อ... ไยย... คั้นแม่นผัวต้อง ของแพงๆเรา
ตาฝั่ง คั้นแม่นผัวต้อง ชีมาชองให้เล่าจา...

จากกลอนลำที่กล่าวมาจะเห็นว่า หมอลำผีฟ้าได้เชิญผีฟ้าชื่อ เสมียนกา ศรี
กั้งแก้ว ศรีภูมิคำ บุญถึง ซึ่งเป็นท้าวนางของหมอลำผีฟ้าและครูบาอาจารย์ของหมอลำผีฟ้า
ให้มาช่วยบอกสาเหตุของการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย

3) ขั้นตอนวินิจฉัยโรค

เมื่อลำเชิญผีฟ้าแล้ว และได้รับคำตอบ หมอจะหยุคลำแล้วบอกคำตอบของผี
ฟ้าให้ผู้ป่วยและญาติทราบ เช่น ผู้ป่วยคิดฝัน ผีเชื้อยาได้ของหวาน เป็นต้น แล้วถาม
ผู้ป่วยและญาติว่าจะยอมหรือไม่ การยอมรับคำตอบของผีฟ้า ก็คือต้องปฏิบัติตามความต้องการ
ที่ผีฟ้าออกมา

4) ขั้นตอนการอันวอน

เมื่อผู้ป่วยและญาติยอมรับที่จะปฏิบัติตามที่มีฟ้าบอก หมอจะลำต่อไปว่า
ผู้ป่วยได้ยอมรับแล้ว กรุณาให้สิ่งที่มารบกวนออกไปจากกาย จะให้ผู้ป่วยปฏิบัติตามความต้องการ
การให้

5) ขั้นตอนเสี่ยงใจในมือ

เมื่อลำบอกกล่าวกับมีฟ้าว่าผู้ป่วยยอมรับว่าละเมิดต่อผี และยอมที่จะปฏิบัติ
ตามความต้องการของผีแล้ว หมอจะเอาไข่มุกออกจากกายมาวางที่มือขวา แล้วเสี่ยงดูว่า
ไข่มุกจะตั้งหรือล้ม ถ้าไข่มุกตั้งก็แสดงว่าผู้ป่วยจะหาย โดยมีกลอนลำดังนี้

สาธุเด้อ...^๕คนคุณพระขอชัยใกล้หัว ^๕คนคุณธรรมขอชัยใกล้เกล้า
^๕คนว่าคุณพระเฒ่า หมกพระคุณให้คุ้มเหลื่อม ให้เจ้าจับเบื่องขวา
ให้เจ้าเชิดเบื่องซ้าย ดิฮ้ายให้ช้อยกัน
...ไยฮ...^๕คนแม่แค้นใจผี ดีใจแล้วไทนา ขอชัยได้เลื่อง
^๕คนดีเกลี้ยงอ้อยล้อย ชิน่าชอยเจ้าเทิงชัน ^๕คนม่วงมาให้
สมใจเจ้าอย่าเทิง ^๕คนดีให้ตายล่องง่อง ชีของไม้เจ้านิ่งนอน
นอนอยู่ในสามพันปีเจ้าอย่าทิ้ง อย่ามาตังค่อม่อ ชิน่าชอยส่วนผู้ขอ
^๕คนดีลูกกินปลาหากินข้าว ประสาเฮาให้เจ้านิ่ง ^๕คนดีเกลี้ยง
อ้อยล้อย ชิน่าชอยให้เทิงชัน...

ในกลอนลำ จะเชิญคุณพระ คุณธรรมมาช่วยในการรักษา โดยให้คุณพระอยู่
ข้างซ้าย คุณธรรมอยู่ข้างขวาคอยจับคอยเขี่ยร่างกายผู้ป่วยให้หาย และถ้าผู้ป่วยมีของรักษา
เป็นแม่ธรณี หมอลำมีฟ้าจะลำเชิญมารักษาด้วย สำหรับการเสี่ยงทายนั้น วางไข่มุกมือ แล้ว
บอกว่าถ้าผู้ป่วยจะหาย ขอให้ของรักษาทั้งหลายประเภทช่วยคลี่ไข่มุกตั้งขึ้น แต่ถ้าผู้ป่วยจะ
รักษาไม่หาย ก็ขอให้ไข่มุกได้ลุกตั้งขึ้น เมื่อปรากฏว่าไข่มุกตั้งขึ้น หมอจะหยุดลำแล้วบอก
ผู้ป่วยว่าหาย แต่เมื่อไข่มุกอยู่ในสภาพนอน หมอจะหาสาเหตุของการเจ็บป่วยต่อไปอีก โดย
ถามผีเชื้อ ผีนา ผีป่า ผีนางไม้ ฯลฯ และมีฟ้า ว่าเป็นโรคที่เกิดจากการกระทำของเจ้าตัว
ทำเองหรือไม่ เมื่อได้คำตอบก็จะหยุดลำแล้วบอกสาเหตุใหม่กับผู้ป่วย

6) ขั้นตอนเสี่ยงข้าวสาร

หลังการเสี่ยงทายจากการคุ้ไขแล้วจะเสี่ยงทายจากการคุ้ข้าวสาร คือ นำข้าวสารมา 4-5 เมล็ด วางบนไข่ไก่ที่อยู่ในถ้วยคายแล้วตบที่พื้นเพื่อให้ข้าวสารหล่นลงมาจากไข่ ถ้าปรากฏว่าข้าวสารหล่นลงมามาก แสดงว่าผู้ป่วยจะหายยากด้วย โดยมีกลอนลำดังนี้

...เอาเต๋อ คั้นแม่นคองใจผิ ติใจแล้วไถนา เจ้าพธัช้อง
ของในคิงเลาซีหล่นบ้นอ คั้นแม่นพธัช้อย ชีได้น้องจิงซีหล่น...

หลังจากเสี่ยงข้าวสารแล้ว บางครั้งหมอจะแนะนำผู้ป่วยให้กินยาสมุนไพรหรืออาหารบางอย่าง เช่น มะพร้าวอ่อนหรือยาฝนที่อยู่ทางทิศตะวันออก(มีหมอยาฝนอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านผู้ป่วยแล้วให้ไปขอมากิน)

7) ขั้นตอนเรียกขวัญ

เมื่อผู้ป่วยเจ็บป่วย ถือว่าขวัญของผู้ป่วยได้ออกไปนอกร่างกาย ถ้าขวัญไม่กลับร่างผู้ป่วยก็จะไม่หายเจ็บป่วย หมอลำผีฟ้าจะลำเรียกขวัญ โดยถือขันขวัญที่จุดไฟเทียนแล้ว ครอบครวัของผู้ป่วยและบริวารของหมอจะขยับเข้าไปใกล้หมอ และถือผ้าไว้เพื่อรับขวัญ เมื่อขวัญกลับมาอยู่ที่ขันขวัญแล้ว ขันจะเริ่มสั่น หมอก็จะโยนขันไปให้ผู้ที่อยู่ใกล้รับเอาไว้ คนที่รับไว้มักเป็นคนในครอบครัผู้ป่วย เช่น สามีหรือภรรยา ลูกสาว แม่ หรือพี่น้องคนใดคนหนึ่ง ในกรณีที่ญาติไม่เคยเห็นการทำพิธีกรรมมาก่อน ขันขวัญจะถูกรับไว้โดยบริวารของหมอลำผีฟ้าคนหนึ่ง ผู้ที่รับขวัญไว้จะเป็นผู้ที่คอยดูแลผู้ป่วยต่อไปจนกว่าจะหาย กลอนลำในช่วงนี้มีดังต่อไปนี้

เอาเต๋อ คั้นแม่นคองใจผิ ติใจแล้วไถนา ให้เจ้าปล่อยมาเต๋อ
ให้เจ้าส่งขวัญคืน ให้เจ้าคืนขันให้ ทึมาเมียงเจ้าเลี้ยงอ่อน
เพ็นจิงปลงคายข้าว เพ็นจิงสาวไกยั่น ชีในหม้อมาไล่คาย
โอ้ย ขวัญเจ้าไปกลางไฮก็ให้มา ขวัญเจ้าไปกลางนาก็ให้ดาว
เจ้าไปสร้างป่าข้าวป่ากล้วย ชียามห้วยให้เจ้าคืน อ้าว คั้น
แม่นน้ำเพียงเอิกให้เจ้าชั่ง น้ำเพียงดังให้เจ้าชี่ เอื้อล่อยมาเต๋อ

มาเด้อ มาอยู่เฮือนแอ้มแป้น หนีาแฝกมุงหนา มาอยู่เฮือนแอ้มแป้น
 หนีาคามุงถี้ เส่าเฮือนเจ้าพ่อล่างล่าง ฟากเฮือนเจ้าพ่อซางแก
 คั่นพ่อแม่เจ้าบ่ตาย ตายายเจ้าบ่เสีย ขวัญหัวใจเจ้าอย่าได้ไปเที่ยว
 ขวัญเฮียเจ้าอย่าได้ไปเล่น เจ้าอย่าได้ไปเที่ยวบ้าน กลางคั่นนั้น
 ให้งงนอน...

กลอนลำ พูดถึงการเรียกขวัญ ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด กลางนา กลางป่า กลางน้ำ
 ก็ขอให้กลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัว

8) ขั้นตอนการเสี่ยงใจในขันขวัญ

หลังจากโยนขันขวัญแล้ว หมอจะหยุคลำและเอาไข่ไก่ต้มออกมาจากขันขวัญ
 แล้วตัดแบ่งครึ่งด้วยเส้นไหม เพื่อเสี่ยงทายดูว่าผู้ป่วยจะหายหรือไม่ ถ้ามีจุดสีดำในไข่แดง
 หมายความว่าผู้ป่วยจะตายแน่นอน แต่ถ้ามีไข่แดงอยู่ตรงกลางและไม่บิดเบี้ยว แสดงว่า
 ผู้ป่วยจะหายดี หลังจากการเสี่ยงใจแล้ว จะนำไปให้เด็กหรือผู้ป่วยกิน ถือว่าเป็นยาวิเศษ
 จากผีฟ้า และหมอจะผูกแขนให้กับผู้ป่วย

9) ขั้นตอนทำน้ำมันต์

หมอจะลงนั่งหน้าคานยอีกครึ่งหนึ่ง แล้วลำต่อไปเพื่อขอน้ำมันต์จากผีฟ้า โดย
 เอนำน้ำใส่ขันมาวางไว้ ในขณะที่ลำก็จะหยดน้ำตาเทียนที่ละลายใส่ลงไปในขันน้ำ กลอนลำ
 ในช่วงนี้ดังนี้

สาธุเด้อ อันวาราชาเจ้า ญาหลวงผู้เป็นพ่อ หรือฮากเป็น
 พ่อเลี้ยงเมืองใต้แม่นั่น... ข้อยขิขื่อน้ำมันต์กล้า ฮาดิเจ้าน้ำพ่อ
 ขอยฮากแก้ว แถฟฟ้าพ่อภูมิ... ใฮ้อย อันฮายากแก้ว แถทางเทิง
 ก็ให้ชนะเด้อ คั่นได้กินฮายากแก้ว ดีแล้วให้ชื่นใจ...
 พยาธิของ ของในคิงให้เจ้าอ่วย คั่นแม่พยาธิฮาย ในเนื้อให้
 สวงหาย ให้เจ้าเอาไปถ่มทะเลหลวง แม่น้ำสง ให้เจ้าถ่ม
 ใสน้ำ ที่กว้างให้สงเลข เจ็บในให้เจ้าได้ชนออก คั่นเจ็บ
 นอกให้เจ้าได้ถ่มเสีย แต่ว่ามันเขี่ยนั่น วินเวียนเอาแก้วขึ้นใส่

ฝูงโขลงก็พากันย้าย เอาแก้วอันล้นแก่ไป...เอาไปถ่มน้ำ
ล้นแล้วเอาแก้วมาใหม่ ๆ เอาไปถ่มใส่น้ำ ที่กว้างให้ลวงหน...

ในระหว่างขั้นตอนการเสี่ยงไข่ในขันขวัญและขั้นตอนการทำนํ้ามนต์นี้ ผู้ที่มาร่วมพิธีกรรมสามารถขอให้หมอเสี่ยงดูเรื่องราวอื่นๆของตนได้ โดยให้ตอกไม้กับหมอ 1 คู่

10) ขั้นตอนเสี่ยงนํ้ามนต์

เมื่อทำนํ้ามนต์เสร็จแล้วหมอจะหยดคำ แล้วเสี่ยงทายดูจากหยดน้ำตาเทียน ที่ลอยอยู่ในน้ำ ว่าโรคของผู้ป่วยจะรักษาให้หายได้หรือไม่ เพราะพยาธิ (โรค) จะถูกทั้งที่ ทะเลหรือแม่น้ำ หลังจากนั้น หมอจะอมนํ้ามนต์แล้วพ่นใส่ผู้ป่วย หรือให้ผู้ป่วยกินหรืออาบ ถือว่าเป็นยาวิเศษจากผีฟ้า

11) ขั้นตอนชวนลงเล่น

ขั้นตอนสุดท้ายคือขั้นตอนที่ร่วมกันพ้อนรำ หมอลำผีฟ้าเองจะลุกขึ้นพ้อน และบริวารจะลุกขึ้นพ้อนตาม บางกรณีผู้ป่วยที่อยู่ในอาการหนักก็อาจลุกขึ้นพ้อนตาม โดยไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ถือว่าผีฟ้าที่เป็นท้าวนางของตนเองอยากพ้อนโดยใช้ร่างผู้ป่วย บรรยายภาคนั้นๆ ทั้งญาติและผู้ป่วยจะคลายความเป็นห่วงเรื่องอาการเจ็บป่วย เนื่องจากการเสี่ยงทายที่ผ่านมาพบว่าผู้ป่วยจะหาย จึงสบายใจ และพ้อนอย่างสนุกสนาน ความอบอุ่นระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะเกิดขึ้น

12) เสร็จพิธีกรรม

หมอลำผีฟ้าจะพูดว่า "หยุดเข้า" ทุกคนจะหยุดการพ้อนรำ พิธีกรรมเสร็จสิ้นลง หลังจากนั้นบริวารที่อยากจะให้หมอผูกแขนให้จะเข้ามาขอจากหมอ หมอจะบอกผู้ป่วย และญาติอยู่ตลอดเวลาว่า "จะหายอยู่" เป็นการพยายามให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติ แม้ว่าการเสี่ยงทายที่ผ่านมาจะมีผลออกมาไม่ตักก็ตาม ซึ่งจะแนะนำผู้ป่วยในการปฏิบัติตนประกอบ ด้วย เช่น ถ้ามีไข้ห้ามกินปลาช่อน มะละกอ เป็นต้น

ทั้งหมดของพิธีกรรมที่กล่าวมาใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 1 ชั่วโมง จึงเสร็จพิธีกรรม บริวารที่อยู่หมู่บ้านนั้นจะไปนำสิ่งที่หมอขอมาฝาก เช่น ขนم ผักพื้นบ้าน ปลาในแหล่งน้ำธรรมชาติ ผลไม้ ฯลฯ หมอจะรับเอาไว้แล้วนำกลับบ้านต่อไป

6.2.3 ขั้นตอนการรักษาพยาบาลโดยผีฟ้า

เมื่อพิธีกรรมเสร็จลงแล้ว หมอจะเอาคายไปวางไว้ในที่ที่เหมาะสมหรือที่สูง เช่น บนตู้เสื้อผ้าในบ้านของผู้ป่วย ซึ่งแสดงว่าผีฟ้าจะยังคงดูแลผู้ป่วยอยู่ในบ้าน และผู้ป่วยจะเริ่มปฏิบัติโดยการชะล้างสิ่งต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว เช่น ห้ามศุ่ค่าลูกหลาน เพราะเมื่อผีฟ้าได้ยิน อาจทำให้ไม่พอใจได้ และอาจไม่ดูแลรักษาให้ผู้ป่วยหายจากการเจ็บป่วย ส่วนหมอลำผีฟ้า จะแนะนำผู้ป่วยเกี่ยวกับการรับประทานอาหาร และให้กำลังใจเพื่อให้ผู้ป่วยมั่นใจในการรักษาครั้งนี้ หลังจากนั้นครอบครัวของผู้ป่วยก็จะไปส่งหมอลำกลับบ้านโดยไม่ได้ให้เงินค่ารักษาแต่อย่างใด

โดยปกติแล้ว ถ้าผู้ป่วยหายจากการเจ็บป่วยหลังการทำพิธีครั้งแรกแล้วประมาณ 1-2 สัปดาห์ ครอบครัวของผู้ป่วยก็จะเชิญหมอมาทำพิธีส่งเครื่องเก่า ในระหว่างที่มาทำพิธีนี้ ถ้าผู้ป่วยมีอาการหนักอาจจะทำพิธีรักษาแบบธรรมดา เช่น ในครั้งแรกอีกครั้งหนึ่งก็ได้ แต่ในช่วงหลังจากการทำพิธีครั้งแรก จนถึงช่วงพิธีส่งเครื่องเก่านี้ ผู้ป่วยจะต้องปฏิบัติโดยการชะล้างและห้ามไปรับการรักษาในแหล่งอื่นๆ ด้วย ยกเว้นไปรักษาที่โรงพยาบาล

ขั้นตอนนี้เป็นช่วงสำคัญมากในกระบวนการรักษาพยาบาล ช่วงสำคัญคือช่วงระหว่างพิธีกรรมธรรมดาจนถึงช่วงพิธีกรรมส่งเครื่องเก่านี้ พบว่าผู้ป่วยบางรายมีระยะเวลารักษาไม่ถึงสัปดาห์ แต่บางรายนานจนถึง 3-4 เดือน และมีบางรายที่ตัดสินใจไปรักษากับแหล่งอื่นและยกเลิกการรักษากับหมอลำผีฟ้าไป ซึ่งผู้ป่วยในช่วงนี้ถือว่ายังไม่หายขาด และยังไม่ถือว่าเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า จึงห้ามไปรักษากับหมอธรรมหรือหมอพระ ยกเว้นการไปรักษาที่โรงพยาบาล ผู้ป่วยในช่วงนี้จะไม่มีของรักษาใดๆ ยกเว้นผีฟ้าที่คอยดูแลรักษาอยู่ ซึ่งต้องมีการชะล้างอย่างเข้มงวด ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วผีฟ้าจะไม่ช่วย เปรียบเสมือนว่าเป็นช่วงเวลาทดสอบ หรืออบรมสั่งสอนเพื่อที่จะเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าต่อไป เมื่อผีฟ้าพอใจการปฏิบัติตัวของผู้ป่วย ก็จะทำให้หายจากการเจ็บป่วย ฐานะของผู้ป่วยในช่วงเวลานี้ถือว่าอยู่ในภาวะที่วิกฤต เพราะไม่มีของรักษาที่มั่นคง

6.2.4 ขั้นตอนพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า

พิธีส่งเครื่องเก่า ถือเป็นพิธีรักษาพิธีหนึ่ง ในขณะเดียวกันก็เป็นพิธีก้าวไปสู่การเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าด้วย เครื่องเก่า เป็นเครื่องบูชาพิเศษสำหรับผีฟ้า ประกอบด้วยสิ่งที่ผีฟ้าชอบ เช่น ต้มหู กำไล ข้าว ฯลฯ และเมื่อทำพิธีกรรมส่งเครื่องเก่าเสร็จแล้ว ก็แสดงว่า

ผู้ช่วยได้เป็นลูกศิษย์ของหมอตำผั่วแล้ว ซึ่งจะมีของรักษาเป็นผั่วผั่ว แม้ว่าจะก่อนหน้าที่จะทำการรักษาจะมีของรักษาเป็นอย่างอื่น เช่นเป็นหมอนธรรมก็ตาม ถือว่าได้เปลี่ยนของรักษามาเป็นผั่วผั่วโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ถ้าเป็นของรักษาเช่น คุณพระธรรมหรือแม่ธรรมิ ก็ยังถือว่ามีของรักษาเช่นเดิมได้ เพียงแต่เพิ่มของรักษาเป็นผั่วผั่วด้วย เพราะทั้งสามประเภทสามารถอยู่ร่วมกันได้

อุปกรณ์สำคัญในพิธีกรรม

อุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ และปรากฏในเฉพาะพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า มีดังนี้

1) กระตงเก้าห้อง

เป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า ถือว่าใส่กรรมของผู้ป่วย (กรรมนี้คือการเจ็บป่วย) ไว้ในกระตงแล้วนำส่งให้ผั่วผั่ว เป็นเครื่องบูชาที่ใช้ในขั้นตอนสุดท้ายของพิธีกรรมการรักษา กระตงเก้ามีชื่อเรียกจากจำนวนห้องในกระตงที่มีอยู่ 9 ห้อง จะทำขึ้นจากเปลือกต้นกล้วย สำหรับบรรจุสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

ควายดำ	1 ตัว
ควายขาว	1 ตัว
นกกาดำ	1 ตัว
นกกาขาว	1 ตัว
ธาตุ(เจดีย์)	1 องค์
ราชสีห์	1 ตัว
คนขี่ช้าง	1 ตัว
คนขี่ควาย	1 ตัว

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำขึ้นจากดินเหนียว แล้วนำไปใส่ไว้ในห้องกลางของกระตงนอกจากนี้ยังมี บุหรี่ใส่ไว้ห้องละ 9 มวน รวมเป็น 81 มวน

หมากพลูใส่ไว้ห้องละ 9 มวน รวมเป็น 81 มวน

คำเมียง(ทำจากลำข้าว พริก น้ำปลา ปลาจืด เกลือ ตำรวมกันแล้ว

ห่อด้วยใบมะยม) ใส่ไว้ห้องละ 9 คำเช่นกัน

เปลือกหอยโข่งร้อยเป็นพวงๆละ 3 ตัว ใส่ไว้ห้องละ 9 พวง

กระบอกใส่น้ำเล็ก ๆ (ทำจากใบฝรั่ง) ใส่ไว้ห้องละ 9 อัน

กำไลแขน (ทำด้วยกำยานฝรั่ง) 9 วง

ตุ้มหู (ทำด้วยกำนันฝรั่ง) 9 อัน

ข้าวต้มมัดเล็ก ๆ 9 ชิ้น

ข้าวแดง (ข้าวเหนียวผสมปูนกินหมาก)

ข้าวขาว

ข้าวดำ (ข้าวเหนียวผสมขี้เถ้า)

พริก เกลือ ปลาแร่ ปลาบั้ง

น้ำอ้อย (หรือขนมหวานอย่างอื่นที่มีลักษณะเป็นก้อนๆก็ได้)

ข้าวตอก

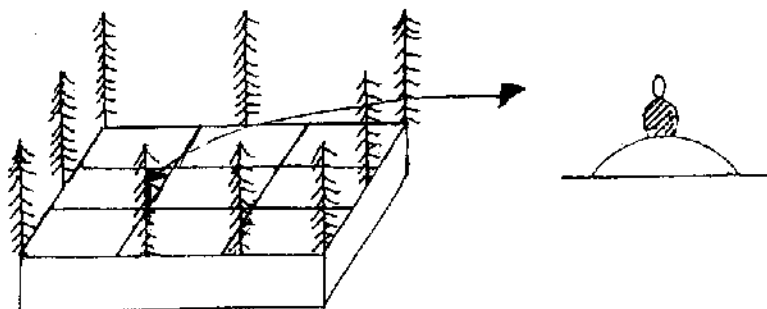
ข้าวสาร

เมล็ดนุ่นสีขาว(แทนเงิน)

เมล็ดนุ่นย้อมสีเหลือง(แทนทอง)

ดอกจำปาร้อยเป็นพวงๆละ 3 ดอก จำนวน 9 พวง

สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้จะนำมาใส่ไว้ในห้องต่างๆของกระทงให้ครบทั้ง 9 ห้อง นอกจากนั้นยังมีไม้ปักไว้ที่ขอบกระทงเป็นเสาสำหรับห้อยผ้าย 9 เสา โดยนำผ้ายแดงมาผูกเสาละ 9 เส้น จำนวน 2 เสา ผ้ายดำเสาละ 9 เส้น จำนวน 2 เสา ไหมสีเหลืองเสาละ 9 เส้น จำนวน 2 เสา และผ้ายขาวเสาละ 9 เส้น จำนวน 3 เสา ส่วนในห้องกลางของกระทงยังมีชั้นประตูที่ทำขึ้นจากเทียนและเส้นผ้ายจำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วย และเทียนขี้ผึ้งที่มีความยาวเท่ากับนิ้วชี้ของผู้ป่วย และเมื่อทำพิธีจะนำบูชียังมีชีวิตอยู่มาผูกกับกระทงเรียกว่า "ควาย"

ภาพที่ 24 แสดงลักษณะของกระทงเก่า

2) เครื่องเก้า

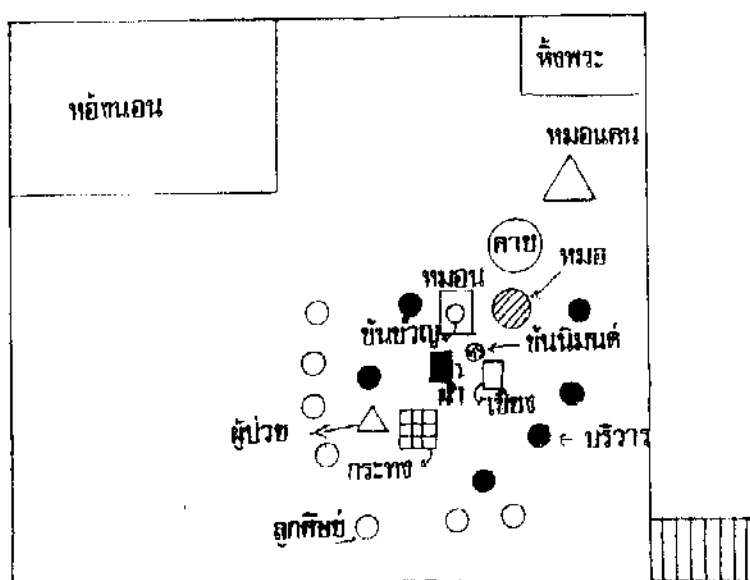
เครื่องเก้า หมายถึง กระทงเก้ายอดที่กล่าวมา รวมกับ ผ้าชั้น 9 ผืน

ผ้าโสร่ง 1 ผืน และผ้าขาวม้าอีก 8 ผืน

ขั้นตอนพิธีกรรมส่งเครื่องเก้า

1) ขั้นตอนเตรียมการ

เมื่อเตรียมกาย และขันขั้วพร้อมแล้ว พิธีกรรมจะถูกจัดขึ้นในมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านผู้ป่วย ซึ่งถือว่าเป็นทิศที่ดีในคติของชาวอีสาน จึงมักพบว่าทิศดังกล่าวจะใช้เป็นที่ไว้หิ้งพระหรือสิ่งเคารพบูชาอื่นๆ ไม่เช่นนั้นก็จะใช้เป็นห้องของลูกชายที่ยังไม่ได้แต่งงาน และเมื่อเริ่มพิธีกรรม หมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ แม้ว่าขณะนั้นจะไม่มีหิ้งพระอยู่ก็ตาม แล้วตั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม โดยวางกายไว้ด้านหน้า วางขันขั้วไว้บนหมอนที่ด้านซ้ายของหมอ บริวารจะนั่งอยู่ด้านหลังของหมอและกาย หมอแค้นจะนั่งอยู่ตรงข้ามและหันหน้าไปทางหมอและกาย ลูกศิษย์ที่อายุมากจะนั่งอยู่ด้านหลังและใกล้ชิดกับหมอ ส่วนลูกศิษย์ที่อายุไม่มากและเพื่อนบ้านที่มาดูพิธีกรรมจะนั่งห่างออกมา ส่วนผู้ป่วยจะนั่งที่ใดก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะนั่งติดกับบริวาร และถ้าผู้ป่วยที่มีอาการหนักจนไม่สามารถลุกขึ้นนั่งได้ก็จะนอนอยู่บริเวณใดก็ได้ (ภาพที่ 25)

ภาพที่ 25 แสดงบริเวณและตำแหน่งในการจัดพิธีกรรมส่งเครื่องเก้า

2) ขั้นตอนลำเลียงฟ้า

เมื่อหมอละผู้ร่วมพิธีกรรมมานั่งจนครบแล้ว ก็จะเป็นการลำเลียงฟ้า การลำเลียงฟ้าในครั้งนี้ไม่ใช่เพื่อเชิญมารักษาผู้ป่วย แต่เชิญให้มารับเครื่องแก้ ซึ่งเป็นคำตอบแทนในการรักษาพยาบาลในครั้งนี้ หมอจะจุดไฟเทียนที่อยู่ในคายแล้วเริ่มลำ หมอม้าจะเป่าแคน กลอนลำครั้งนี้มีดังนี้

เออ...สาธุเด้อ...ซีเชิญเจ้าฟ้า...มาเท็งบิดาไท้เหนือหัว
ผู้เคยต้มเคสหอ เจ้าผู้หล่อล่อต้ม ซีเอาหล่าเข้าใส่ซุ่ม...
เอาเด้อ ให้เจ้าลงมาสร้าง ชาวเมืองดินซ้อซีได้ให้คาส
ซ้อซีมอบพระนาง ซ้อซีวางพาข้าว เพราะเป็นหนี้...
ซ้อซีคอยเอาหล่า หลานแพงๆ ซ้อซีคอยเอาหล่า คอย
เอาลูกเอาน้อย...มาเด้อ ให้มาเอาค่าจ้าง ครบซ้ออย่างซุ่มแนว
ให้มาเอาเครื่องแก้ ซิ่งเจ้าคุดแนว...มาเอาทงแก้ห้อง
ประตูกองแก้ป่อง ให้เท็งลิ้นเท็งผ้า แพรขาววากี้การะปุม
คั้นแม่ซ้างกะแก้ ม้ากะแก้ เซาแล้วแม่แม่แพง...

3) ขั้นตอนตรวจเครื่องแก้

เมื่อลำเชิญเสร็จแล้ว หมอจะลุกขึ้นใส่ผ้าถุง(ผ้าขาวหนา) แล้วสูบบุหรี่ที่บริวารส่งให้ แสดงเป็นนิมิตดวงเข้าทรง เพื่อตรวจเครื่องแก้ ว่าอุปกรณ์ต่างๆมีครบจริงหรือไม่ นิมิตดวงที่เข้าทรงหมอจะถือเทียนที่จุดไฟแล้ว พร้อมกับส่องดูกระทงแก้ โดยมีกลอนลำดังนี้

เอาเด้อ แต่ว่าพินพาดวงดวงมาลาเจ้าได้อวส เจ้าซีขึ้นซีมา
ซ้อซ้อหลานหล่าซีแล่นลิ่ว...โอ้ย แต่ก็ลงมาสร้าง ชาวเมืองดิน
ซ้อซีซิบได้ลิ้นที่มนอน...ซ้อซ้อเคยกินเหล้า สุราเมาก็มีหย่าน
มันเบือ ซ้อซีเคยสับแต่ฟัน ซ้อซีเคยกินแต่กัญชา ซ้อซีเคยสับแต่ยา
ค้อซีเคยเตะแต่กะต้อ ค้อซีเคยนุ่งผ้าใส่รัง ยามเมื่อแสงลงท่า
ทางซาเตะกะต้อ ตาซิ่งเบิ่งผู้สาว...
แต่ว่าพินพาดวง ดวงมาลา ซ้อซีลิกวดด้าน ซ้อซีมากวัดห้อง
ทงทองให้เจ้าแดง มันซีครบเครื่องแก้ ทางเจ้าซีแดงพอบน้อ...

เมื่อหมอที่เข้าทรงโดยพิมพ์ดวงตรวจเครื่องเก่าแล้ว ถ้าอุปกรณ์บางอย่างมีไม่ครบก็จะให้ญาติผู้ช่วยไปจัดหาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

4) ขั้นตอนควักข้าว

หมอจะเอาข้าวเหนียวก้อนหนึ่งที่อยู่ในกระทงออกมา แล้วทำพิธีควักข้าว คือ เอาข้าวเหนียวมัดกวาดไปตามร่างกายผู้ป่วย เพื่อดึงเอาพยาธิหรือโรคภัยออกจากตัวให้หมดไปจริง ๆ โดยให้ผีฟ้ามาช่วยนำโรคภัยออกไปทั้งในน้ำในทะเล ขอให้ผู้ป่วยหายจากโรคภัย โดยมีกลอนลำดังนี้

ข้อขี้ขอดแต่หล้า หลานแพงๆให้เจ้าปล่อย ข้อขี้ขอดตั้งแต่ณ้อย
 ซิหลานข้อพันโกลยให้เจ้าบันเทิงฟ้า หันมาดินผู้คอยเจ้า
 ให้เจ้าเว้าจ้อยๆ ซิหลานน้อขบ่ป่วยคง เอาไปถ่มทะเลหลวง
 ให้ลงชวง เอาไปถ่มใส่น้ำหาธาอินให้ลงหาย

5) ขั้นตอนส่งผ้า 9 ผืน

หลังจากผีฟ้ามารับกระทงเก่าแล้ว จะเป็นการส่งเครื่องเก่าอย่างอื่นต่อมีต่างๆ ผ้าชิ้นซึ่งเป็นผ้าสำหรับผู้หญิง 9 ผืน ผ้าโสร่ง 1 ผืน และผ้าขาวม้า 8 ผืน สำหรับผู้ชาย รวมทั้งหมดแล้ว 18 ผืน ที่เตรียมมานั้นอาจเป็นผ้าที่ขี้นมาจากคนอื่นก็ได้ หมอจะเอาผ้าชิ้น 1-2 ผืน และผ้าขาวม้า 1-2 ผืน โยนให้กับคนที่นั่งอยู่ใกล้ๆ จะเป็นคนในครอบครัวของผู้ป่วย หรือบริวารของหมอลำมีฟ้าก็ได้ จะทำอยู่ทั้งหมด 6 ครั้ง จนผ้าทั้งหมดตกอยู่กับผู้มาร่วมพิธีกรรมโดยลำว่าให้ผีมารับผ้าไป

6) ขั้นตอนทำน้ำมนต์

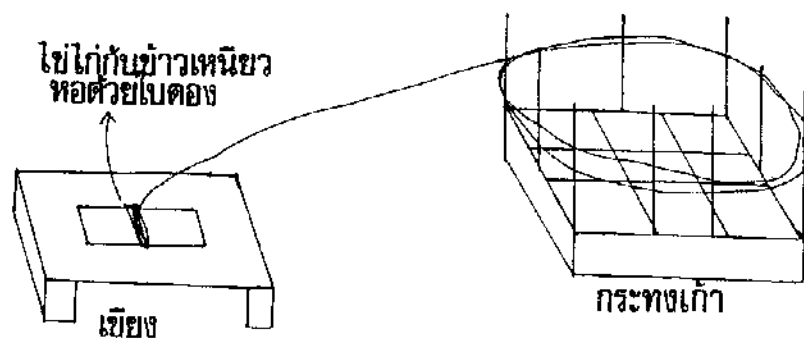
หมอจะนั่งลงที่หน้าคายอีก แล้วเอาขันน้ำใส่น้ำมาเพื่อทำน้ำมนต์ หมอจะหยดน้ำตาเทียนลงไปในน้ำ แล้วลำกลอนดังต่อไปนี้

สาธุเด้อ คั้นว่าพระอาทิตย์เจ้า ให้เป็นเจ้าชายกก ตกลงมาพระจันทร์
 เจ้าเป็นน้อ แต่ว่าพระอาทิตย์เจ้า ทรงเครื่องสีแดง คั้นว่ามี
 จัวทอง ให้แดงแดงเป็นเจ้า คั้นว่าราหูเข้า หวดให้แข็งเกียน
 แต่ว่าควท่อนน้อ ซิยอมให้ขืนเมื่อ ข้อขี้ขอน้ำมนต์กล้า
 สาธุไปล้างส่วย ขอเอาฝนท่าเก่า ซิไปล้างหางคิง
 การทางเจิบทางไซ้ เจิบทางในก็ให้สว่าง การเจิบหัวและปวดท้อง

ชีวิตเจ้าให้ไล่หนี ให้เจ้าชอยไปก้ม คืนเมื่อให้เลาเกลี้ยงเลาหมั้น
 เอาไปก้มใส่น้ำ ไหลเรือลงไป เจ็บในให้เจ้าได้ถอนออก
 เจ็บนอกก็ให้เจ้าได้ถอนเสีย แต่ว่ามันเขี่ยนั้นวันเวียนเอาเกวียนใส่
 ผูกหม้อพญาอี๊ยย เอาเกวียนล้อมาแก่ไป สะเดื่อ
 กลอนเล่าเป็นการขอน้ำมนต์จากสิ่งที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เมื่อล้าจบแล้วเอา
 น้ำมนต์ให้ผู้ป่วยกินและล้างหน้าเหนือกระทงเก่า ให้น้ำชะล้างพยาธิไหลลงสู่กระทง

7) ขั้นตอนตัดเวรตัดกรรม

หมอจะเอาเส้นฝ้ายวางรอบๆกระทงเก่า แล้วดึงฝ้ายมาวางบนเตียงพร้อม
 กับไขไต้ต้มและปั่นข้าวเหนียวห่อด้วยใบตอง หลังจากนั้นจะถือมีดดาบพร้อมกับพ่อน้ำไปด้วย
 สักครู่หนึ่ง จึงนำมีดดาบมาตัดเส้นฝ้ายและห่อไขกับปั่นข้าวเหนียว เสร็จแล้วนำไปให้เด็ก
 หรือผู้ป่วยกิน แล้วมัดเส้นฝ้ายกับไขและข้าวเหนียวที่เหลือทิ้งลงในกระทง จากนั้นจะเอา
 เทียนที่จุดไฟมาเผาตัดเส้นฝ้ายที่อยู่รอบๆกระทง จึงให้คนเอากะทงไปทิ้งนอกหมู่บ้าน และ
 เอาบูที่ถือว่าเป็น "ควาย" ไปปล่อย คนที่จะเอาไปทิ้งนี้มักเป็นญาติที่ใกล้ชิด เช่น สามเ
 ภรรยา พ่อแม่ ลูกสาวลูกชายหรือพี่น้องคนใดคนหนึ่ง เมื่อทิ้งกระทงไปแล้วให้หันหลังเดิน
 กลับ และห้ามหันกลับไปมองที่กระทงอีก เพราะจะเป็นการหว่านหาล้างของที่ทิ้งไป ซึ่งมีพยาธิ
 รวมอยู่ด้วยให้กลับมาอีก

ภาพที่ 26 แสดงอุปกรณ์ในขั้นตอนตัดเวรตัดกรรม

พิธีกรรมในขั้นตอนนี้เรียกว่า "ตัดเวรตัดกรรม" กรรมก็คือโรคภัยไข้เจ็บ หรือศัพท์ภาษาอีสานเรียกว่าพยาธิ หรือความบาปที่อยู่ในกระตัง เมื่อตัดแล้วก็นำไปทิ้งให้ไกลจากบ้าน แล้วผู้ป่วยจะหายไม่กลับมาเจ็บป่วยอีก ในช่วงนี้มีกลอนลำดังนี้

เอาเดื่อ ช่ออินทนิลอำฮาย เสริมฮากาให้มาแบ่ง
ไยฮาย ให้มาตัดกรรมให้ หล้าหลานแนงๆ ให้มาตัดผาดเพียง
กรรมนั้นแน่นเก่าคิง บาปอย่าเอามาชน แน่นอย่าเอามาช้อง
แพงใจอย่าได้ป่วย บาปอย่ามาเล่นต๋อง ลูกและเต้าทางเจ้า
อย่าได้ป่วย...

หลังจากนั้นก็จะต้องด้วยขั้นตอนต่างๆดังเช่นที่มีในพิธีกรรมรักษาแบบธรรมดา คือ 8) ขั้นตอนเรียกขวัญ 9) ขั้นตอนเลี้ยงไข้ในขันขวัญ และ 10) ขั้นตอนชวนลงเล่น ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้หมอจะถอดค้ำนั่งบนขวาคอก แล้วทำเช่นเดียวกันกับที่กล่าวมาในพิธีกรรมธรรมดา แล้วโยนขันขวัญไปที่คนรับผ้า 9 ผืนในช่วงแรก แล้วหมอก็จะบอกชื่อท้าวนางให้

6.2.5 ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมส่งเครื่องเก่าแล้ว หมอจะเก็บอุปกรณ์ที่อยู่ในคาย คือผ้าขาว ผ้าจีน ดอกไม้ เทียน ยาสูบ หมากพลู และเงินค่าคาย 4 บาท 25 สตางค์ แล้วนำกลับไปที่บ้านตนเองเพื่อนำไปขึ้นอำพันฟ้า ไม่ต้องเก็บคายไว้ที่บ้านของผู้ป่วย ถือว่าผีฟ้ารักษาผู้ป่วยให้หายแล้ว ต่อไปนั้นผู้ป่วยเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า เริ่มต้องปฏิบัติตามการเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า

อย่างไรก็ตาม เมื่อผ่านพิธีกรรมการรักษาของหมอลำผีฟ้าแล้ว บราควว่าผู้ป่วยยังไม่หายจากอาการเจ็บป่วย ก็ไม่จำเป็นต้องทำพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า และไม่ถือว่าผู้ป่วยเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า ผู้ป่วยจะเปลี่ยนไปรักษาในแหล่งอื่น ๆ ต่อไปได้

ตารางที่ 21 สรุปขั้นตอนในพิธีกรรมธรรมดาและพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า

พิธีกรรมธรรมดา	พิธีกรรมส่งเครื่องเก่า
เตรียมการ ลำเชิญผีฟ้า	เตรียมการ ลำเชิญผีฟ้า

ตารางที่ 21 สรุปขั้นตอนในพิธีกรรมธรรมดาและพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า (ต่อ)

พิธีกรรมธรรมดา	พิธีกรรมส่งเครื่องเก่า
วินิจฉัยโรค	ตรวจเครื่องเก่า
การอ้อนวอน	ทวดข้าว
เสี่ยงไข่ในมือ	ส่งผ้า 9 ผืน
เสี่ยงข้าวสาร	ทำนํ้ามนต์
เรียกขวัญ	ตัดเวรตัดกรรม
เสี่ยงไข่ในขันขวัญ	เรียกขวัญ
ทำนํ้ามนต์	เสี่ยงไข่ในขันขวัญ
เสี่ยงนํ้ามนต์	
ชวนลงเล่น	ชวนลงเล่น
เสร็จพิธีกรรม	เสร็จพิธีกรรม

6.2.6 พิธีกรรมกับฐานะของผู้ป่วย

ในกระบวนการรักษาพยาบาลของหมอผีฟ้า ฐานะของผู้ป่วยจะเปลี่ยนแปลงจากเดิม ตามที่ Van Gennep กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรม 3 ขั้นตอนคือ (1) การแยกออก (Separation) (2) การเปลี่ยนแปลง (Transition) (3) การรวมตัวกัน (Incorporation)

พิธีกรรมของหมอผีฟ้า มีพิธีกรรม 2 ประเภทคือ พิธีกรรมรักษาพยาบาลธรรมดา และพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า เมื่อจัดพิธีกรรมธรรมดา ผู้ป่วยจะได้รับฐานะผู้ป่วยโดยการประกาศทางสังคมของผู้ป่วย พิธีกรรมจะเปิดโอกาสให้ทุกคนทราบว่าผู้นี้เป็นผู้ป่วย และกำลังจะเริ่มอยู่ภายใต้การดูแลของอำนาจผีฟ้า ฐานะของผู้ป่วยจะแยกออกจากคนทั่วไปอย่างเป็น

ทาง การกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าผู้ป่วยได้เป็นผู้ป่วยอย่างทางการ ก่อนที่จะผ่านพิธีกรรม ผู้ที่มีการเจ็บป่วยมีฐานะเหมือนคนอื่น ๆ ทั่วไป พิธีกรรมธรรมดาคำทำให้ผู้ป่วยแยกออกจากคนทั่วไป และให้รับฐานะที่เป็นผู้ป่วย หลังจากพิธีกรรมธรรมดาสงบแล้ว ถือว่าผู้ป่วยยังอยู่ในการดูแลของผีฟ้าโดยผีฟ้าอยู่ภายในที่เก็บอยู่ที่บ้านผู้ป่วย ผู้ป่วยต้องปฏิบัติตามคำสั่ง และยึดถือจะลาของหมอผีฟ้า ช่วงนี้ผู้ป่วยยังไม่หายจากการเจ็บป่วย และไม่มีของรักษา เพราะของรักษาเดิม ต้องถูกทิ้งและเพื่ออยู่ในอำนาจของผีฟ้า และผีฟ้ายังพิจารณาผู้ป่วยอยู่ ฐานะของผู้ป่วยยังไม่มีคามมั่นคงทางสังคม ในช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลง (Transition) ซึ่งจะสามารถเปลี่ยนวิธีการรักษาหรือของรักษาได้ และผู้ป่วยในช่วงนี้ไม่ได้สังกัดกลุ่มคนที่นับถือของรักษาเดียวกัน ในขณะที่ผู้ป่วยไม่ได้สังกัดและไม่ได้ปฏิบัติเป็นสมาชิกทั่วไปในสังคมที่ตัวเองอยู่ เนื่องจากผู้ป่วยมีฐานะ เป็นผู้ป่วยกิจกรรมหรือหน้าที่ส่วนรวมของสังคมหรือของครอบครัวนั้น คนอื่นยอมรับว่าผู้ป่วยทำไม่ได้ หรือไม่ต้องทำ ผู้ป่วยในช่วงนี้ไม่ต้องปฏิบัติหน้าที่เดิมที่ เช่น หน้าที่เป็นพ่อแม่ สามีภรรยา เป็นผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ แต่ช่วงนี้ก็ไม่ควรจะนานมาก เพราะฐานะหรือสถานภาพของผู้ป่วยไม่มั่นคง ซึ่งถ้าอาการของผู้ป่วยไม่ดีขึ้นต้องหาวิธีการรักษาอย่างอื่น เมื่ออาการดีขึ้นแล้วต้องยอมรับว่าผีฟ้ามีอำนาจในการรักษาพยาบาล จะต้องสังกัดกลุ่มที่นับถือผีฟ้า คือต้องทำพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า เพื่อที่จะเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าอย่างสมบูรณ์และกลับมีชีวิตปกติขึ้นมา ส่วนผีฟ้าถือว่ายอมรับผู้ป่วยให้เป็นลูกศิษย์แล้ว เพราะรักษาการเจ็บป่วยของผู้ป่วยให้หายแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายของพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า คือขั้นตอนขวนลงเล่นทั้งหมอผีฟ้าและลูกศิษย์ของผีฟ้าจะพ้อนรำอย่างสนุกสนานเพื่อจะรับน้องใหม่ คือผู้ป่วยที่เพิ่งเป็นลูกศิษย์ของหมอผีฟ้า ผู้ป่วยจะเข้าร่วมสังคมที่เคยอยู่และในขณะที่เดียวกัน จะเข้าร่วมสังคมใหม่ที่เป็นกลุ่มคนที่นับถือผีฟ้าเดียวกัน จึงได้รับของรักษาที่เป็นผีฟ้า จิตใจของผู้ป่วยจะมีที่พึ่ง และชีวิตจะเป็นปกติธรรมดา ฐานะที่เป็นผู้ป่วยนั้นจะเปลี่ยนเป็นฐานะที่เป็นคนทั่ว ๆ ไปที่ไม่เจ็บป่วย และมีหน้าที่ที่เป็นสมาชิกของสังคมจะเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ขั้นตอนของพิธีกรรมที่ Van Gennep กล่าวถึง ใช้ได้กับพิธีกรรมของหมอผีฟ้า และพิธีกรรมของหมอผีฟ้า นั้น เริ่มตั้งแต่พิธีกรรมธรรมดาดังพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนเสร็จ บางรายต้องใช้เวลา 2 อาทิตย์ บางรายต้องใช้เวลา 3-4 เดือน แต่ก็ถือว่า แม้จะนานเท่าใดก็ตาม ตั้งแต่พิธีกรรมธรรมดาดังพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า

เสร็จ จะเป็นพิธีกรรมใหญ่ พิธีกรรมหนึ่ง

6.2.7 พิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์

ตามความคิดของ Victor Turner (1969:52) "สัญลักษณ์ในพิธีกรรมเป็น Multi-vocal หรือบอกความหมายหลายอย่างในขณะเดียวกัน" แต่เมื่อดูพิธีกรรมอย่างภาพรวมแล้ว ความหมายของสัญลักษณ์แต่ละอย่างในสถานการณ์หนึ่งออกมาเป็นหลักฐานของหลักการ (Principle) อันหนึ่ง แล้วเป็น Univocal ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่บอกความหมายอันเดียว หมายความว่าความหมายของสัญลักษณ์ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ผู้ที่เห็นสัญลักษณ์ได้ความหมายอันเดียวกันทุกคนในสถานการณ์นั้น

ในการศึกษาครั้งนี้ พิธีกรรมมีหลักการสำคัญคือ การรักษาพยาบาลในพิธีกรรม เมื่อตามหลักการนี้แล้ว สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมรักษาพยาบาล บอกความหมายจุดเดียวคือ "ผู้ป่วยจะหาย" ในงานนี้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงความหมาย "ผู้ป่วยจะหาย" และสัญลักษณ์ที่ส่งเสริมหรือช่วยให้ผู้ป่วยหาย ซึ่งมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ดังนี้

6.2.7.1 ผู้ป่วยจะหาย

ขั้นตอนเสี่ยงไข่ในมือ - ไข่ในมือหมอเป็นผู้ป่วย ไข่ลุกขึ้นได้ หมายความว่า ผู้ป่วยลุกขึ้นได้หรือผู้ป่วยจะหายจากการเจ็บป่วย

ขั้นตอนเสี่ยงข้าวสาร - ข้าวสารเป็นพยาธิ(การเจ็บป่วย) เมื่อติดกับไข่ ไม่หล่นลงมาจากไข่(ผู้ป่วย) หมายความว่า การเจ็บป่วยไม่หาย

ขันขั้ว - เทียน 2 เล่มที่ใช้ในขันขั้ว ต้องวัด "ค่าหัวค่าคิง" ของผู้ป่วยคือวัดความยาวเท้าตัวและเท้าศีรษะผู้ป่วย ซึ่งหมายถึงผู้ป่วย จุดไฟเทียนแล้วขันขั้วที่มีเทียนถูกโยนไปให้ผู้ดูแลผู้ป่วย หมายถึงชีวิตของผู้ป่วยจะอยู่ในความดูแลของคนผู้นั้น

กระทง 9 - ธาตุ(เจดีย์)คือผู้ป่วยหรือการเจ็บป่วยของผู้ป่วย จุ่มประตู่ที่ทำขึ้นจากเทียนขี้ผึ้ง และเส้นฝ้าย จำนวนเท่ากับอายุของผู้ป่วยและแต่ละเล่มมีความยาวเท่ากับนิ้วมือของผู้ป่วย ไฟที่จุดเทียนนี้ เหมือนกับเทียน 2 เล่มที่จุดไฟในขันขั้ว หมายความว่าไฟของชีวิตผู้ป่วย ไฟเทียนของกระทง 9 จะถูกผากให้ศพ พร้อมกับสิ่งต่าง ๆ ที่ศพชอบ และการใช้เลข 9 เช่น กระทง 9 ห่อง ผ้า 9 ผืน ให้ความหมายที่ดีต่อผู้ป่วย คือการรักษาจะก้าวหน้า การเจ็บป่วยจะดีขึ้น

ในขณะเดียวกันนกกาเป็นสัตว์ที่ฉลาด ไม่เหมือนกับนกแร้งที่ถือว่าเป็นตัวร้าย หมอ

พราหมณ์คนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "แรงคามมา กาคามหนี" และอธิบายว่า นกแร้งเอาโรคมา
 หาคณ และนกกาคาบโรคหนีไป ลักษณะของนกกาคาที่บินหนีได้เร็ว จะเชื่อมโยงกับโรคหรือ
 พยาธิหนีออกจากร่างกาย นกกาเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้คนหายจากการเจ็บป่วย แล้วชาวบ้าน
 ยังมีความเชื่อที่ว่าเมื่อเด็กที่ยังไม่กินข้าวจะเริ่มกินข้าว จะหาต้นกกามาให้กิน ถือว่าเด็ก
 จะไม่เจ็บไข้

นกกาคาเป็นสัญลักษณ์แทนผู้ที่มิตระกุลต่ำ ที่รับใช้ผู้ที่ตระกูลสูง ซึ่งเป็นสัตว์ฉลาด บินหนี
 เร็วได้

บุของกระทง 9 จะถูกปล่อยขึ้นฟ้า บูในพิธีกรรมเรียกว่า "ควาย" การปล่อยควาย
 เป็นการทำบุญประเภทหนึ่ง การทำบุญเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้กรรมของผู้ป่วยน้อยลง กรรมใน
 พิธีกรรมนี้เป็นการเจ็บป่วยของผู้ป่วย

ขั้นตอนควดข้าว - ข้าวเหนียวมีลักษณะเหนียว ซึ่งจะติดพยาธิ(การเจ็บป่วย) ได้
 พยาธิที่ติดข้าวเหนียวจะถูกทิ้งกับกระทง 9

ขั้นตอนทำน้ำมันต์ - เอน้ำมันต์ให้ผู้ป่วยล้างหน้าเหนือกระทงแก้ว เพื่อให้หน้าชะล้าง
 พยาธิไหลลงสู่กระทง แล้วกระทงก็ถูกนำไปทิ้ง หมายถึงน้ำสามารถชะล้างพยาธิหรือโรคภัย
 ได้

ขั้นตอนตัดเวรตัดกรรม กรรมเป็นสัญลักษณ์ของการเจ็บป่วย หลังจากล้างกรรมใส่
 กระทง 9 แล้ว - เส้นฝ้ายที่วางรอบๆ กระทงแก้ว เป็นกรรมหรือเส้นที่เชื่อมโยงกับกรรม
 ของผู้ป่วย หมอลำผีฟ้าจะตัดกรรมด้วยดาบและไฟ

สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้าแสดงกระบวนการที่ผู้ป่วย
 จะหายจากการเจ็บป่วย แต่สัญลักษณ์อันเดียวกันแสดงความหมายอีกหลายอย่างในแต่ละระดับ
 และสถานการณ์ พิธีกรรมของหมอลำผีฟ้ามีอีกหลักการหนึ่งคือการแสดงอำนาจของผีฟ้า เพราะ
 ผีฟ้าเป็นตัวที่รักษาผู้ป่วยให้หายจากการเจ็บป่วย มีความสามารถพิเศษอย่างยิ่ง

6.2.7.2 สัญลักษณ์ที่ส่งเสริมให้ผู้ป่วยหาย

สัญลักษณ์ดังกล่าวจะแสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความมีอำนาจของผีฟ้า และพุทธ
 ศาสนา ซึ่งจะช่วยให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วย สัญลักษณ์ดังกล่าว ได้แก่

- 1) ดอกกลิ่นทม ซึ่งคนภาคอีสานเรียกว่า "ดอกจำปา" ดอกจำปามันเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้

ในพิธีกรรมของผีฟ้า และต้องเป็นสีขาว หมอลำผีฟ้าทุกคนปลูกต้นจำปาในบริเวณบ้าน คอกจำปาแสดงความบริสุทธิ์ เมื่อใช้กับผีฟ้าจะแสดงความบริสุทธิ์ของผีฟ้า เมื่อใช้กับลูกศิษย์ผีฟ้าจะแสดงความบริสุทธิ์ของลูกศิษย์ต่อผีฟ้า และความบริสุทธิ์จะทำให้รู้สึกว่ามีผีฟ้าศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น

2) เครื่องใช้ของผีฟ้า บนถาดของผีฟ้า มีอุปกรณ์ที่ผีฟ้าใช้คือ ช้าง และม้าเป็นยานพาหนะ เทียนสีขาว 1 คู่ที่อยู่ใต้ขาช้างและม้าเป็นรองเท้าของช้างและม้า ซึ่งแสดงความบริสุทธิ์ของผู้ที่ยานพาหนะเหล่านี้ ดาบและยานพาหนะเหล่านี้เป็นเครื่องใช้ของผู้ที่อยู่ชั้นสูง คล้ายกับขุนนางในสมัยโบราณ ในกระทงเก๋าก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่อยู่ในกระทงเก๋าคือเป็นสิ่งบูชาสำหรับผีฟ้า ประกอบด้วย อาหาร เครื่องประดับ ควาย นกกา ธาตุ ราชสีห์ ฯลฯ ราชสีห์เป็นสัตว์สิริมงคลแสดงอำนาจ ควายเป็นสัตว์ที่ถวายให้เทวดาหรือผี ยังมีประเพณีที่บูชาควายควายอยู่ในภาคต่างๆในประเทศไทย ซึ่งควายมีความเชื่อฟัง และทำงานให้มนุษย์มาตลอด เครื่องใช้เหล่านี้ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือความมีเกียรติของผู้ที่เป็นเจ้าของ

3) เครื่องแต่งกาย การแต่งตัวในพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้า ถือว่าผีฟ้าอยากใส่แบบนี้ คือผ้าถุงกับผ้าสไบ ผ้าถุงนั้น หมอลำผีฟ้าเรียกว่าผ้าบวชนาค หรือผ้ายาว ซึ่งมีสีแดงหรือม่วง ที่มีความยาวประมาณ 3 เมตร หมอบอกว่าเมื่อบวชนาคหรือแต่งงาน ผู้ชายจะใส่ผ้านี้ในสมัยโบราณ ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้ชายที่มีเกียรติ แล้วผ้าสไบนั้นเรียกว่า "ผ้าเบี่ยง" หรือผ้าเลวี่ยง ซึ่งเป็นสีเหลือง เมื่อผู้หญิงไปวัดเอาผ้านี้ห่มคาดหน้าอกในสมัยก่อน แต่ผ้าสีเหลืองเป็นผ้าของพระ ซึ่งแสดงความเป็นผู้ชายที่มีเกียรติ ผู้ที่แต่งตัวด้วยผ้าถุงกับผ้าสไบสีเหลืองแสดงว่าเป็นผู้ชายที่อยู่ชั้นสูง ซึ่งเป็นผู้มีเกียรติ ในขณะเดียวกันก็แสดงความเป็นพุทธศาสนาเข้ามาด้วย การบวชนาคเป็นขั้นตอนก่อนการบวชจริง ๆ ซึ่งยังไม่เป็นพระ ผู้ที่แต่งตัวดังกล่าวเป็นชายที่ยังไม่เป็นพระแต่บวชนาคอยู่ ซึ่งมีฐานะระดับรองจากพระ โดยปกติแล้ว ผู้ที่จะบวชเป็นพระซึ่งเรียกว่านาคนั้น ถือกันว่าเป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์และพร้อมที่จะบวช ดังนั้นการแต่งตัวในลักษณะดังกล่าว เป็นการนำเอาความบริสุทธิ์และศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในศาสนาพุทธเข้ามาในระบบหมอลำผีฟ้า เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าหมอลำผีฟ้าเป็นผู้ที่บริสุทธิ์และศักดิ์สิทธิ์

4) ขันห้าและขันแปด ขันห้าเป็นขันอาราธนา จะใช้เมื่อขอให้ผีฟ้าลงมา ดังนั้นเมื่อ

ต้องการจะติดต่อกับผีฟ้าทุกครั้ง ต้องใช้ขันห้าอัญเชิญ ส่วนขันแปดใช้ในการขอบคุณหรือยอมรับต่ออำนาจของผีฟ้า ดังนั้นเมื่อจะเข้าเป็นลูกศิษย์คนใหม่ของผีฟ้าจึงต้องใช้ทั้งขันห้าและขันแปดร่วมกัน ขันห้าและขันแปดเป็นสัญลักษณ์แทนผีฟ้าและผีแปด ผีคือข้อบัญญัติที่กำหนดการปฏิบัติทางกายวาจาทางพุทธศาสนา ผีห้ามีอยู่ด้วยกัน 5 ข้อ เป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันของบรรพชา สันติแปดข้อปฏิบัติที่มีเพิ่มขึ้นจากผีห้า ซึ่งคนทั่วไปปฏิบัติได้ยากกว่าสำหรับขันห้าและขันแปดในพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้า ไม่ได้หมายถึงผีในศาสนาพุทธดังที่กล่าวมา แต่ขันห้าแสดงถึงความเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า ดังนั้นเมื่อเชิญผีฟ้าลงมาต้องถือขันห้าเพื่อแสดงว่าตนเป็นลูกศิษย์ ขันแปดแสดงการยอมรับอำนาจของผีฟ้าและขออนุญาตต่อผีฟ้าให้ตนเองเป็นลูกศิษย์ ในขณะเดียวกันก็แสดงถึงความตั้งใจในการปฏิบัติตนเป็นลูกศิษย์ที่ดี อนึ่งขันห้ามีการออกเสียงเช่นเดียวกับ "ขันธ 5" ในพุทธศาสนาหมายถึง รูปกับนามที่แยกออกเป็น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ อันหมายถึงส่วนประกอบของความเป็นมนุษย์ อันได้แก่ รูปเป็นร่างกาย เวทนาเป็นความรู้สึก สัญญาเป็นความจำ สังขารเป็นสภาพที่เกิดขึ้นกับใจ และวิญญาณเป็นใจ ในกรณีของหมอลำผีฟ้า การถวายขันห้าจึงเปรียบได้กับการมอบชีวิตให้ผีฟ้าช่วยดูแลรักษา หรือกล่าวให้ชัดได้ว่า ขันห้าคือตัวแทนของผู้ป่วย และจะหายจากการเจ็บป่วยได้จากการมอบตัวให้กับผีฟ้า

สัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้น ถูกตระหนักว่า เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยของผู้ป่วย ซึ่งผู้ป่วยจะหายจากการเจ็บป่วยโดยผีฟ้าที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติจะมาช่วยผู้ที่รวมพิธีกรรมส่วนใหญ่ตีความหมายสัญลักษณ์ทุกสัญลักษณ์ในพิธีกรรมไม่ได้ แต่ก็รู้ว่าสัญลักษณ์เหล่านั้นนำไปสู่สภาพปกติของผู้ป่วย และความรู้เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ เกิดมาจากวัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันสามารถเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ในแง่เดียวกัน

คำนิยามของ Clifford Geertz ที่เป็นศาสนา คือ (1) ระบบสัญลักษณ์นั้น คงใช้ได้กับระบบหมอลำผีฟ้า ความเชื่อเรื่องผีฟ้าคือระบบสัญลักษณ์ที่มีพลังอำนาจที่สามารถสร้างศรัทธา เร้าอารมณ์ความรู้สึกของคน ผีฟ้าเป็นนามธรรม ซึ่งไม่มีตัวตน และปรากฏออกมาได้โดยผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ

ระบบสัญลักษณ์เป็นส่วนสำคัญในพิธีกรรม พิธีกรรมต้องมีระบบสัญลักษณ์ และประกอบด้วยสัญลักษณ์ "ผู้ป่วยจะหาย" จากการเจ็บป่วยด้วยระบบสัญลักษณ์ที่แสดงว่า "ผู้ป่วยจะหาย"

การรักษาพยาบาลของหมอผีฟ้าไม่มียา หรือการผ่าตัด ซึ่งหมอผีฟ้าจะรักษาด้วยระบบสัญลักษณ์ การรักษาพยาบาลด้วยระบบสัญลักษณ์มีผลต่อจิตใจของผู้ป่วยและคนอื่นๆ ที่อยู่รอบผู้ป่วย และช่วยสร้างศรัทธาและความมั่นใจในการรักษาพยาบาล ซึ่งความมั่นใจนั้นจะช่วยสร้างผลดีต่อระบบร่างกาย ร่างกายกับจิตใจของมนุษย์แยกไม่ออก เมื่อจิตใจป่วย ร่างกายก็จะเจ็บป่วย ในขณะเดียวกันเมื่อร่างกายป่วย จิตใจจะไม่มั่นคงและป่วยด้วย และไม่ใช่ว่าเฉพาะผู้ป่วยเท่านั้น ผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกันก็ได้ผลทางเดียวกันกับผู้ป่วยจากระบบสัญลักษณ์ เพราะระบบสัญลักษณ์เกิดจากบริบทสังคมวัฒนธรรม ผู้ที่อยู่รอบผู้ป่วยจะมั่นใจว่าผู้ป่วยจะดีขึ้นด้วยวิธีการรักษานี้ แล้วช่วยเสริมกำลังใจต่อผู้ป่วยและช่วยดูแลผู้ป่วยให้หาย

ด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมของหมอผีฟ้า ความเชื่อของหมอผีฟ้าเป็นศาสนาประเภทหนึ่งที่ Clifford Geertz กล่าวถึง และสัญลักษณ์แสดงความหมายเดียวกันในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง แต่ในสถานการณ์ต่างกัน สัญลักษณ์จะแสดงความหมายอีกประเภทหนึ่งตามหลักการนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่บอกความหมายหลายอย่างได้ แต่บอกความหมายตามหลักการเดียวในสถานการณ์หนึ่ง ตามที่ Victor Turner กล่าวถึง

6.2.7.3 ความตรงข้ามกันของ 2 อย่าง (Dualistic Contrasts)

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีสัญลักษณ์ที่สำคัญ ตามความคิดทฤษฎี คือ ความตรงข้ามกันของ 2 อย่าง เช่น มนุษย์กับวิญญาณ ความตายกับชีวิต ฯลฯ ที่ Malinowski ได้พบในการศึกษาชาวเกาะ Trobriand นั้นปรากฏอยู่ในพิธีกรรมของหมอผีฟ้าเช่นกัน เช่น ชาย-หญิง มีความเชื่อว่าทุกคนมีท้าวนาง ถ้าเป็นผู้ชาย ต้องมีนางซึ่งเป็นผู้หญิงจะคุ้มครอง ถ้าเป็นผู้หญิงจะต้องมีท้าว ซึ่งเป็นผู้ชายจะคุ้มครอง ผู้ชายกับผู้หญิงต้องคู่กันไป เมื่อท้าวเข้าทรงผู้หญิงคนนั้นเปลี่ยนนิสัยเป็นผู้ชาย ซึ่งกล้าแสดงออกในการพ้อนรำ และอีกประการหนึ่ง คือ ความเจ็บป่วย-สภาพปกติ หรือความตาย-ชีวิต "กรรม" เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่ทำให้เจ็บป่วย ออกมารูปแบบเป็นเส้นผ้ายในพิธีกรรม สิ่งที่ใส่ในกระทงเก่า คือ กรรม-ความเจ็บป่วย-ตาย การตัดกรรมนั้น หมอจะตัดใจกับข้าวเหนียวเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นความเจ็บป่วย จะทิ้งกับกระทง 9 และอีกส่วนหนึ่งเป็นชีวิตจะให้ผู้ป่วยกิน โดยบอกว่าเป็นยาวิเศษจากผีฟ้า นอกจากเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้คนหายจากการเจ็บป่วย และนกกะแร้งเอาโรคมาราดคน เป็นสัตว์ที่มีความตรงข้ามกัน

แล้วที่สำคัญคือมีความตรงข้ามกันของ 2 อย่าง ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) กับไม่ศักดิ์สิทธิ์

(Profane) ปรากฏอยู่ตลอดในพิธีกรรม ความบริสุทธิ์ของผีฟ้าคือศักดิ์สิทธิ์ ศักดิ์สิทธิ์ที่ออกมาในรูปแบบอำนาจหรือความสามารถในการรักษาพยาบาล หมอลำผีฟ้าในพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่ผู้ร่วมพิธีกรรมคนอื่นๆ ไม่มี หมอเป็นผู้ที่มีอำนาจในการรักษาพยาบาล แต่ผู้อื่นเป็นผู้ที่ไม่มีอำนาจในการรักษาพยาบาล อานของผีฟ้าเป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หมอลำผีฟ้าเท่านั้นจะจัดอานใหม่ได้ หมอลำผีฟ้าคือผู้ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นจึงได้อานาจอในการรักษาพยาบาลและสามารถรักษาผู้ป่วยได้ ผู้ที่รักษาพยาบาลต้องมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงความบริสุทธิ์-ศักดิ์สิทธิ์-อำนาจ

6.2.8 ศาสนาพุทธกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

จากการสังเกตการรักษาของหมอกลุ่มอื่นๆ ของผู้วิจัยแล้ว พบว่า หมอลำภูพระมีลักษณะใกล้เคียงกับหมอลำผีฟ้าในการศึกษาครั้งนี้ ในแง่ที่ว่าโครงสร้างของกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างลูกศิษย์และครูบาอาจารย์ วิธีการรักษาพยาบาล และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโรคภัยไข้เจ็บ กลุ่มหมอลำภูพระส่วนใหญ่อยู่จังหวัดชัยภูมิ และมีงานประจำปีละ 4 ครั้ง ที่ภูพระ จังหวัดชัยภูมิ ผู้ป่วยบางรายที่มาหาทางโน้นก็เคยรักษากับหมอลำภูพระ ผู้วิจัยได้ไปงานประจำปีของหมอลำภูพระที่รวมตัวอยู่ที่ภูพระจังหวัดชัยภูมิแล้ว พบว่าหมอหลายคนแต่งตัวด้วยผ้าถุงและผ้าสไบสีเหลือง และทุกคนนับถือพระพุทธรูปที่อยู่ภูพระ หมอบางคนมีพระองค์นั้นมาเข้าทรงโดยตรง แล้วมีพระเจ้าศาสนาอินดุมมาเข้าทรงด้วย และแต่ละคนให้ความคิดเห็นต่อผีฟ้าว่า "ผีฟ้าก็ยังเป็นผี ผู้พระไม่ได้หรอก พระพุทธเจ้ามาเข้าทรงเรา เรามีความสามารถรักษาผู้ป่วยได้มากกว่าผีฟ้า" ดังนั้นพวกนี้จึงไม่เรียกตัวเองว่าหมอลำผีฟ้า แต่ละคนมีชื่อของผู้ที่เข้าทรงแล้วใช้ชื่อนั้นเป็นชื่อเรียก เช่น แม่พรหมริน

ส่วนหมอลำผีฟ้ากลุ่มที่ผู้วิจัยศึกษาครั้งนี้ กล่าวถึง หมอลำภูพระว่า "พวกนั้นกินเหล้า พวกเราไม่กินเหล้า (ในพิธีกรรม) การกินเหล้าเป็นบาป ผิดศีล" แต่ละกลุ่มต่างก็ว่าอีกกลุ่มหนึ่งด้อยกว่าตัวเอง เมื่อดูเหตุผลที่แต่ละกลุ่มอ้างแล้ว พบว่า ขึ้นอยู่กับการได้รับอิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพุทธแตกต่างกัน กลุ่มหมอลำภูพระอ้างว่าตัวเองมีอำนาจมากกว่า เพราะพระจะมาเข้าทรง และกลุ่มหมอลำผีฟ้าในการศึกษาครั้งนี้อ้างว่าตัวเองมีอำนาจมากกว่าเพราะไม่ทำบาปเช่นกินเหล้า แต่ละกลุ่มต่างก็อ้างเอาความเป็นศาสนาพุทธเข้าในพิธีกรรมของตน ซึ่งความเป็นศาสนาพุทธ ทำให้คนอื่นเช่นลูกศิษย์หรือผู้ป่วย มีความเชื่อถือมากขึ้น การแต่งตัวด้วยผ้าถุงและผ้าสไบสีเหลืองก็เช่นเดียวกัน จะทำให้มีความรู้สึกว่าเป็น

ศาสนาพุทธมากขึ้น และมีความเชื่อถือมากขึ้นในระบบหมอลำผีฟ้า Kirsch (1967:356) เรียกกระบวนการที่ระบบความเชื่อพื้นบ้านได้รับระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธว่า "Up-grading" (การเลื่อนชั้นหรือการยกระดับ) ซึ่งหมายถึงการนำเอาความเชื่อในศาสนาพุทธเข้ามาอธิบายในระบบความเชื่อพื้นบ้านเพื่อให้ได้รับการยอมรับมากขึ้น และระบบความเชื่อพื้นบ้านจะผสมผสานกับระบบความเชื่อศาสนาพุทธ Hayashi (1989:10-11) เรียกกระบวนการนี้ว่า การทำให้เป็นศาสนาพุทธ กระบวนการนี้เกิดขึ้นในระบบการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ดังนั้นผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า รูปแบบของหมอลำผีฟ้าในสมัยโบราณคงไม่มีศาสนาพุทธเข้ามาเกี่ยวข้อง ผีฟ้าเป็นสิ่งที่มีความเชื่อเหนือธรรมชาติสูงสุด ต่อมาเมื่อศาสนาพุทธเข้ามาในวิถีชีวิตของชนชนบทอีสานและคนก็นับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ระบบความเชื่อผีฟ้าจึงได้รับระบบความเชื่อศาสนาพุทธมากขึ้น โดยวิธียกระดับความเชื่อถือ ซึ่งแต่ละกลุ่มของหมอลำผีฟ้าต่างก็อยากได้รับการยอมรับมากกว่ากลุ่มอื่น จึงนำเอาความเชื่อใหม่ทางศาสนาพุทธเข้ามาในระบบของตน ในกลุ่มหมอลำภูพระมีวิธีการยกระดับหรือเลื่อนชั้นของตน คือ การเอาพระพุทธรูปเจ้ามาเข้าทรง กล่าวคือให้พระพุทธรูปเจ้าอยู่เหนือกว่าผีฟ้า ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปเจ้า พระองค์ หรือเจ้าทางลัทธิอื่นก็ตาม สิ่งเหล่านี้อยู่เหนือกว่าผีฟ้าในด้านอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอำนาจเหนือธรรมชาติที่ใช้ในการรักษาพยาบาล ในขณะที่เดียวกันในกลุ่มหมอลำผีฟ้าที่ผู้วิจัยศึกษาครั้งนี้ หมอลำผีฟ้าบอกว่า "(ผีฟ้า) ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ คนละเรื่อง" แต่สัญลักษณ์ของศาสนาพุทธปรากฏอยู่ในระบบหมอลำผีฟ้า เช่น ผ้าขาวนาค ผ้าสไบสีเหลือง การเชิญของรักษาที่เป็นคุณพระธรรม การห้ามทำพิธีกรรมในวันพระการห้ามกินเหล้าในพิธีกรรม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทำให้คนอื่นเชื่อถือหมอลำผีฟ้ามากขึ้น กล่าวคือการรับสัญลักษณ์ทางศาสนาพุทธ จะยกระดับของระบบหมอลำผีฟ้า โดยให้มีอำนาจเหนือธรรมชาติมากขึ้น

หมอพื้นบ้านอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า หมอธรรม ก็มีลักษณะเดียวกันกับหมอลำผีฟ้า หมอธรรมมีกลุ่มคนหรือลูกเลี้ยงที่นับถือหมอธรรมเป็นของรักษา ความสัมพันธ์ระหว่างหมอธรรมกับลูกเลี้ยง มีลักษณะเดียวกับของหมอลำผีฟ้ากับลูกศิษย์ และหมอธรรมทำหน้าที่สำคัญ คือ การรักษาพยาบาล จากการศึกษาของสมใจ (2535:153-154) ได้พบว่า หมอธรรมรักษาผู้ป่วยโดยใช้ธรรม ธรรมของหมอธรรมหมายถึงอำนาจเวทย์มนต์คาถา ซึ่งไม่ใช่ธรรมของศาสนาพุทธ และกล่าวว่า "พิธีกรรมในการรักษาพยาบาลของหมอธรรมมีการผสมผสาน

ระหว่างความเชื่อในเรื่องทางไสยศาสตร์ คติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา โดยจัดให้อำนาจทางพุทธศาสนาอยู่ในลำดับสูงสุด ดังปรากฏให้เห็นในการนำพระพุทธรูป มาเป็นประธานในการประกอบพิธี คาถาต่าง ๆ ที่หมอธรรมท่องถูกสลับด้วยคาถาทางพุทธศาสนา โดยให้คาถาหรือบทสวดทางพุทธศาสนาอยู่ส่วนต้นของคาถาต่าง ๆ ตลอดจนมีการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา การประกอบพิธีที่สลับซับซ้อนและการพยายาม นำสัญลักษณ์ต่างๆ ทางพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นอำนาจที่อยู่เหนืออำนาจภูมิ เทวดามาใช้ในการประกอบพิธี ทำให้พิธีกรรมในการรักษาพยาบาลของหมอธรรมในสายตา ของชาวบ้านดูมีความศักดิ์สิทธิ์และน่าเชื่อถือ จากการศึกษาหมอธรรมดังกล่าวยังได้พบการ ยกย่องหรือการเลื่อนชั้นของระบบความเชื่อพื้นบ้านโดยได้รับระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธ ดังกล่าวมาแล้วด้วย

ในการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้า มีกรณีชัดเจนที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา พุทธกับความเชื่อเรื่องผี (ตามความเชื่อของชาวบ้าน ศาสนาพุทธสูงกว่า และมีอำนาจมากกว่าผี) คือ กรณีที่ผู้ป่วยเป็นพระสงฆ์ อายุได้ 74 ปี บวชเป็นพระตั้งแต่อายุได้ 22 ปี ซึ่งมีคนที่เคารพนับถือพระสงฆ์นี้มาก ในปัจจุบันนี้เป็นหลวงพ่อยู่ที่อำเภอเดียวกันกับนางโน้ และเป็นญาติทางสามีของนางโน้ อาการของหลวงพ่อก็คือเป็นไข้บ่อย นอนไม่หลับ กินข้าวไม่ได้ แต่ยังใช้ชีวิตประจำวันธรรมดาได้ ถือว่าอาการไม่หนัก แต่พี่ชายของหลวงพ่อก็คือเป็นห่วง และถามหมอแล้ว หมอตอบกว่าโรคของหลวงพ่อก็คือเป็นโรคทางผีฟ้า ต้องรักษาด้วยหมอลำผีฟ้า ผู้ป่วยเคยมีของรักษายู่กับนางโน้มาก่อนที่เป็นพระ และเคยรักษากับนางโน้แล้ว หลาน (ลูกชายของพี่ชาย) จึงไปรับทั้งนางโน้และหลวงพ่อกับมารวมอยู่บ้าน หลาน พิธีกรรมใน กรณีศึกษาคนนี้ไม่เหมือนกับพิธีกรรมที่จัดให้คนทั่ว ๆ ไปบางประการ ประการหนึ่งเนื่องจาก หลวงพ่อกับมาบ่อยครั้งไม่ได้ ดังนั้นจึงจัดทั้งพิธีกรรมธรรมดาและพิธีกรรมส่งเครื่องแก้ขึ้นในวันเดียวกันอย่างต่อเนื่อง ประการที่ 2 เนื่องจากจัดพิธีกรรมทางผีฟ้าที่วัดไม่ได้ต้องจัดที่บ้าน ของญาติและหลวงพ่อก็ต้องอยู่บ้านของพี่ชาย ในขณะที่หมอลำผีฟ้าจัดพิธีกรรมที่บ้านหลาน ซึ่งติด กับบ้านพี่ชายอยู่ เพราะการล่าและพ้อนเป็นการผิดวินัยพระ ห้ามฟังการล่า ประการที่ 3 ไม่ให้กินน้ำมันต์จากผีฟ้า เพราะถือว่าการกินน้ำมันต์จากผีฟ้าคือการยอมรับความเชื่อผี ต้อง เคารพนับถือผี ซึ่งผิดวินัยพระ ความแตกต่างจากพิธีกรรมสำหรับผู้ป่วยธรรมดา แสดงให้เห็น ว่าหมอลำผีฟ้าเองยอมรับและเคารพนับถือศาสนาพุทธ และถือว่าสูงกว่าผีฟ้า การวินิจฉัยโรค

ของนางโน้ครังนี้คือ "ไม่มีผี" ต้องให้ยาบำรุง และตัวเองก็ขอต่อผีฟ้าให้สุขภาพดีของหลวงพ่อกลับคืนมา ตามความคิดของหลวงพ่เองไม่มีความขัดแย้งในการกระทำที่เข้าไปร่วมพิธีกรรมของผีฟ้า แต่บอกว่า "ไม่เชื่อผีฟ้า พระสูงกว่าผีฟ้าอยู่แต่อยากให้อนุญาติพี่น้องพอใจ"

ในปัจจุบันนี้ ศาสนาพุทธมีอำนาจเหนือความเชื่อในเชิงอำนาจธรรมชาติมากกว่า และน่าเชื่อถือมากกว่าความเชื่อผีฟ้า หรือความเชื่อพื้นบ้าน แต่ความเชื่อพื้นบ้านก็จะมีอยู่ต่อไปได้โดยใช้อำนาจของศาสนาพุทธเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของตน ซึ่งศาสนาพุทธที่ปรากฏนั้นไม่เกี่ยวข้องกับลัทธิหรือคำสอนของพระพุทธเจ้าของศาสนาเลยก็ได้ ตามความคิดของชาวบ้าน สัญลักษณ์ที่แสดงถึงองค์ประกอบของศาสนาพุทธ กลายเป็นตัวแทนของศาสนาพุทธ แม้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้กล่าวถึงผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติก็ตาม ความต้องการของชาวบ้าน โดยเฉพาะคนที่เจ็บป่วย คือความต้องการอำนาจของศาสนาพุทธในการรักษาพยาบาล ศาสนาพุทธระดับชาวบ้านหรือตามความเข้าใจของชาวบ้านจึงอยู่ในขอบเขตเดียวกันกับความเชื่อเรื่องผีของพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ มีความสามารถพิเศษในการรักษาพยาบาล มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่นพระองค์ก็เป็นผู้ที่มีความสามารถใช้อำนาจเหนือธรรมชาติ และติดต่อกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติได้ตามความคิดของชาวบ้าน

6.2.9 การผสมผสานกลมกลืนของ 3 องค์ประกอบความเชื่อ

ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่า ระบบความเชื่อพื้นบ้านที่เป็นความเชื่อเรื่องผีได้รับความเชื่อศาสนาพุทธและสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธเข้ามาในระบบของตนเพื่อที่จะสร้างความเชื่อขึ้นมาขึ้น ในขณะเดียวกัน ระบบความเชื่อเรื่องผีได้รับความเชื่อทางพราหมณ์หรือลัทธิฮินดูโดยผีของความเชื่อพื้นบ้านจะยกระดับและเปลี่ยนเป็นเทวดาของความเชื่อทางลัทธิฮินดู ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ คำเรียก "ผีฟ้า" "ผีฟ้า" ในความเชื่อพื้นบ้านเรียกอีกแบบหนึ่งว่า "พระอินทร์" หมอลำผีฟ้าบอกว่า "ผีฟ้ากับพระอินทร์ อันเดียวกัน" และทั้งหมอลำผีฟ้าและชาวบ้านมักจะหลีกเลี่ยงใช้คำว่า "ผี" เมื่อเรียกหมอลำตัวเอง เรียกว่า "หมอลำทางเทิง" เมื่อเรียกผีฟ้าจะเรียกว่า "ทางเทิง" "พ่อแม่" หรือ "เพิ่น" ทุกคนเข้าใจว่าพูดถึงใคร จากบริบท คำ "ผี" นั้นมักจะใช้กับผีที่ทาลายมนุษย์ได้ เช่น ผีนา ผีป่า ฯลฯ ผีที่อยู่ระดับสูงกว่านั้น ดูเหมือนว่าชาวบ้านต้องหลีกเลี่ยงใช้คำ "ผี" กับผีที่มีอำนาจมากกว่าผีนาผีป่า ซึ่งเห็นได้ถึงการยกระดับของผีพื้นบ้านโดยการรับอิทธิพลของความเชื่อฮินดู

การผสมผสาน 3 องค์ประกอบ ศาสนาพุทธ ลัทธิฮินดู และความเชื่อเรื่องผีปรากฏ

ออกมาในพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้า โดยมีการยกระดับของความเชื่อเรื่องผีที่กล่าวมาแล้ว ส่วนการแยก 3 องค์ประกอบออกจากการผสมผสานกันทำได้ไม่ง่าย เพราะความเชื่อ 3 องค์ประกอบ ผสมผสานกลมกลืนอย่างไม่มีความขัดแย้งในความคิดของชาวบ้าน เช่น พิธีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นพิธีทางพราหมณ์ ผู้ที่จัดพิธีสู่ขวัญได้คือหมอพราหมณ์ ซึ่งมีความรู้เรื่องพิธีกรรมทางพราหมณ์ แต่หมอลำผีฟ้าก็สู่ขวัญให้ผู้ป่วยในพิธีกรรมรักษาพยาบาลด้วยเช่นกัน พิธีสู่ขวัญเป็นพิธีที่เกิดขึ้นจากลัทธิฮินดู ในขณะที่ พิธีสู่ขวัญก็จัดขึ้นในโอกาสเดียวกันกับการจัดพิธีทางศาสนาพุทธ เช่น ก่อนที่จะบวช การแต่งงาน ฯลฯ การจัดพิธีทางลัทธิฮินดู (พราหมณ์) ถูกจัดพร้อมกับพิธีทางศาสนาพุทธอย่างต่อเนื่อง ความเชื่อเรื่องขวัญเองคงมาจากความคิด 32 องค์ประกอบของร่างกายทางศาสนาพุทธ (Kirsh, 1967:271) จึงเห็นได้ว่า ในพิธีกรรม องค์ประกอบศาสนาพุทธและพราหมณ์ไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแต่อย่างใด

ในความเข้าใจของชาวบ้าน สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกิดมาจากความเชื่อทางศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ผสมผสานและจัดอย่างเรียบง่าย จนไม่สามารถแยกส่วนใดจากส่วนอื่น การรับความเชื่อศาสนาทำให้ระบบความเชื่อของชาวบ้านยกระดับขึ้น โดยเฉพาะความ เป็นศาสนาพุทธปรากฏมากขึ้นในพิธีกรรมพื้นบ้าน การผสมผสานของความเชื่อทางศาสนา เกิดขึ้นเพราะความต้องการของชาวบ้านคือต้องการได้รับอำนาจเหนือธรรมชาติของความเชื่อศาสนา ซึ่งหวังว่าทำให้ปลอดภัยจากภัยอันตราย และมีสุขภาพดี การรับสิ่งใหม่จากศาสนาภายนอก นั้นคิดว่าจะทำให้ความเชื่อศาสนาของชาวบ้านให้มีความเชื่อถึ้มมากขึ้น และมีอำนาจเหนือธรรมชาติมากขึ้น โดยเฉพาะเพื่อแก้ไขปัญหการเจ็บป่วยของชาวบ้าน